

rechtstreeks 2023 nr 2

Raad voor de
rechtspraak

Juridische ondersteuning van de rechter

Bert Marseille

De normering van de taak van gerechtsjuristen binnen de rechtspraak

Giel Stoepker

Rechterlijke stadsmuzikanten

Bert Marseille en Sebastiaan Princen

Interview met Jennifer Franken, Dennis Mühlbacher en Carolien Telman over de samenwerking tussen rechter en ondersteuner in de praktijk

Nina Holvast

Het belang van onderzoek naar de betrokkenheid en invloed van juridische ondersteuning

---

Juridische ondersteuning van de rechter

Colofon

Rechtstreeks is een periodiek voor de Rechtspraak en richt zich op de praktijk en de ontwikkeling van de rechtspraak in Nederland. Het tijdschrift, verspreid door de Raad voor de rechtspraak, stelt zich ten doel wetenschappelijke inzichten en bijdragen aan het publieke debat over de rechtspraak ter kennis te brengen van allen die beroepshalve bij de rechtspraak betrokken zijn. Opname in *Rechtstreeks* betekent niet dat de inhoud het standpunt van de Raad voor de rechtspraak weergeeft.

Redactie

Dr. R.S.B. (Renée) Kool
Universitair hoofddocent bij het Willem Pompe Instituut voor strafrechtswetenschappen en het Utrecht Centre for Accountability and Liability Law (UCALL) aan de Universiteit Utrecht

Drs. A. (Harry) Koster
Kennissarchitect bij de Raad voor de rechtspraak

Mr. K.G.F. van der Kraats
Rechter rechtbank Midden-Nederland en bijzonder hoogleraar rechtspraak aan de Universiteit Utrecht

Prof. mr. dr. A.T. (Bert) Marseille
Hoogleraar bestuurskunde, in het bijzonder de empirische bestudering van het bestuursrecht aan de Rijksuniversiteit Groningen

Dr. S.B.M. (Sebastiaan) Princen
Universitair hoofddocent bij Bestuurs- en Organisatiewetenschap (USBO) van de Universiteit Utrecht

Redactieraad

Prof. mr. T. Barkhuysen
Prof. mr. Y. Buruma
Prof. mr. J.H. Gerards
Prof. mr. N.J.H. Huls

Redactieadres

Redactie *Rechtstreeks*
Raad voor de rechtspraak
Afd. Strategie
Postbus 90613
2509 LP Den Haag
E-mail: rechtstreeks@rechtspraak.nl

Oplage

3.770 exemplaren

ISSN 1573-5322

Uitgever

Xerox/OSAGE

Foto omslag

Serge Ligtenberg

Abonnementen

Rechtstreeks wordt gratis toegezonden aan hen die tot de doelgroep behoren. Wie meent voor toezending in aanmerking te komen wordt verzocht zijn naam, postadres en functie kenbaar te maken aan het secretariaat van *Rechtstreeks* (rechtstreeks@rechtspraak.nl).

Adresmutaties

Xerox Communicatie Service
t.a.v. het bedrijfsbureau
Kalvermarkt 53
2511 CB Den Haag
E-mail: info@xnloverheid.nl

Retouren

Bij onjuiste adressering verzoeken wij u gebruik te maken van de adresdrager en daarop de reden van retourmering aan te geven.

© Staat der Nederlanden (Raad voor de rechtspraak)

Niets uit deze uitgave mag worden veeleevoudigd, in een voor anderen toegankelijk gegevensbestand worden opgeslagen of worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Raad voor de rechtspraak. De toestemming wordt hierbij verleend voor het veeleevoudigen, in een gegevensbestand toegankelijk maken of openbaar maken waarvoor geen geldelijke of andere tegenprestatie wordt gevraagd en ontvangen en waarbij deze uitgave als bron wordt vermeld.

Inhoud

Redactioneel	5
Over de auteurs	8
column Geen KI maar wel ChatGPT voor de rechtspraak? <i>Manuella van der Put</i>	10
De normering van de taak van gerechtsjuristen binnen de rechtspraak <i>Bert Marseille</i>	13
Rechterlijke stadsmuzikanten <i>Giel Stoepker</i>	26
Samenwerking tussen rechter en ondersteuner in de praktijk Interview met Jennifer Franken, Dennis Mühlbacher en Carolien Telman <i>Bert Marseille en Sebastiaan Princen</i>	42
Het belang van onderzoek naar de betrokkenheid en invloed van juridische ondersteuning <i>Nina Holvast</i>	49

Redactioneel

Voor buitenstaanders is de juridisch ondersteuner veelal een onbekende. Het is de ‘ander’ die naast de rechter zit, ter zitting aantekeningen maakt en zondig communiceert met de bode.

Dat publieke beeld doet geen recht aan de betekenis van juridisch ondersteuners voor de rechtspraak, want die is groot. Praktisch, want hij ondersteunt de rechter in diens werk, maar ook inhoudelijk want de juridisch ondersteuner kijkt als het ware mee over de schouder van de rechter. Ook andere ondersteuners zijn onmisbaar voor het werk van de rechter (de bodes, ICT en bedrijfsvoering), maar geen van hen zit zo dicht op de rechter als de juridisch ondersteuner.

In dit nummer van Rechtstreeks staat het werk van de juridisch ondersteuner centraal. Daarbij hebben we aandacht voor zowel de theoretische als de praktische kant. Redactielid **Bert Marseille** schetst het werk van de juridisch ondersteuner en de betekenis daarvan gerelateerd aan twee fundamentele aandachtspunten: dat van de arbeidsverdeling en de vraag naar de rechtsstatelijke verhouding tussen de rechter en de juridische ondersteuner. Ook geeft hij praktische informatie over de getsalmatige verhouding tussen beiden en de verschillen in samenwerking tussen rechter en juridisch ondersteuner binnen de verschillende rechtsgebieden. Het interview dat redactieleden **Bert Marseille** en **Sebastiaan Princen** hadden met senior rechter Carolien Telman en juridisch ondersteuners Jennifer Franken en Dennis Mühlbacher geeft een inkijkje in de (rechts) praktijk. **Nina Holvast** breekt in haar korte bijdrage een lans voor de juridisch ondersteuner en pleit voor het doen van empirisch, rechtsver-

gelijkend onderzoek als oriëntatie op te ontwikkelen professionele standaarden voor de juridisch ondersteuner. Ook **Giel Stoepker** wijst op het belang van nader onderzoek, waarnaast ook hij aandacht vraagt voor de arbeidsdeling tussen de rechter en de juridisch ondersteuner en de daarmee samenhangende vraag naar de rechtsstatelijke verhouding tussen beiden.

De bijdragen leren dat de juridisch ondersteuner in numeriek opzicht inmiddels de overhand heeft op de rechter; in eerste aanleg wordt iedere rechter ondersteund door drie juridisch ondersteuners. Dat vraagt om borging van de rechtsposities, stellen alle auteurs en de geïnterviewde juridisch ondersteuners. Niet in het minst omdat de juridisch ondersteuner ‘meedenkt’ en ‘meebesluit’ met de rechter. De mate waarin en de wijze waarop dat meedenken gebeurt mag verschillen, maar Carolien Telman, Jennifer Franken en Dennis Mühlbacher winden er in hun gesprek met de redactie geen doekjes om. Het werk van de juridisch ondersteuner is praktisch en inhoudelijk in betekenis toegenomen en diens profiel is zwaarder geworden. Rechters delegeren, en hoewel de mate waarin de rechter zich verlaat op het werk van de juridisch ondersteuner verschilt, is duidelijk dat deze als diens sparringpartner fungeert. Wellicht niet publiekelijk duidelijk ter zitting, maar wel in raadkamer. En soms, zoals in de veel besproken uitspraak van een rechter uit het arrondissement Midden-Nederland, ook in de uitspraak (zie ‘Griffiers zijn tevreden met blijk van erkenning in uitspraak’ op mr-online.nl).

Kortom, de juridisch ondersteuner is op allerlei wijzen betrokken bij de afhandeling van zaken door de rechter. Hij ondersteunt de voorbereiding, staat de rechter bij ter zitting, neemt deel aan de beraadslaging en draagt bij aan het op schrift stellen van de uitspraak. Echter, anders dan de rechter wiens positie staat geregeld in de Grondwet, de Wet op de rechterlijke organisatie en de Wet algemene bepalingen, bestaat geen formeel wettelijk kader waarin de positie en taken van de juridisch ondersteuner staan beschreven. Dat doet geen recht aan de samenwerking die is ontstaan tussen de rechter en de juridisch ondersteuner, zoals uit de bijdragen naar voren komt. De rechter is geen *einzelgänger* meer, zoals Stoeper opmerkt. Zeker, het 'laatste woord' is en blijft aan de rechter. Echter, om recht te kunnen doen aan basiskwaliteitseisen van ambachtelijkheid, effectiviteit en rechtvaardigheid is het volgens Stoeper nodig om professionele standaarden op te stellen voor de functie van juridisch ondersteuner, zoals dat ook is gebeurd voor de rechter. Inspiratie daartoe kan worden geput uit praktijken elders, zoals ook Holvast en Marseille aangeven. De laatste refereert aan Zwitserse regelgeving, waarin de taken en de positie van de juridisch ondersteuner zijn uitgewerkt. Echter, niet overal is het al zo netjes geregeld, blijkt uit de bijdrage van Holvast, waarin zij wijst op de zorg omtrent het werk van *law clerks* binnen de Angelsaksische rechtspraktijk.

Ondanks de pleidooien voor regulering klinken er ook tegengeluiden. Zo benadrukt senior rechter Carolien Telman de meerwaarde van vertrouwelijkheid en de flexibiliteit die nodig zijn voor een vruchtbare samenwerking tussen de rechter en de juridische ondersteuner. Een zinvolle delegatie van taken, met inachtneming van de

wettelijke verantwoordelijkheid van de rechter voor de besluitvorming, vraagt om wederzijds vertrouwen, formalisering van posities zou daaraan afbreuk kunnen doen. De vraag is of het een het ander uitsluit. Uit de bijdragen komt namelijk het beeld naar voren van een zwaarder wordend profiel van de juridisch ondersteuner. Anders dan vroeger past hem de snit van 'ondergeschikte' (*scribes*) niet meer. De ambitie strekt verder, laten juridisch ondersteuners Franken en Mühlbacher weten. Zij ervaren hun taken als gelegen aan de rand van het rechterlijk werk. Dat lijkt een ambitie te zijn die verder gaat dan de tweede door Stoeper en Holvast onderscheiden positie, die van de 'gewaardeerde inhoudelijke hulp' (*interns*). Beluisteren we het goed en zouden zich hier de contouren van een geambieerde positie als 'afgeleide rechter' (*seconded judges*) aftekenen, dan benadrukt dit de wenselijkheid van een duidelijke regeling van de taken en positie van de juridisch ondersteuner.

Of dat een positie zou moeten zijn van *seconded judges*, is een vraag die nadere overdenking behoeft. Daartegen zou kunnen pleiten dat die positie minder goed past in het sterk geformaliseerde Nederlands vertoog. Daarin ligt de nadruk van oudsher sterk op de wettelijk gewaarborgde onafhankelijkheid van de rechter, en in dat opzicht stelt ook het verdragsrecht eisen. Die klassieke positie sluit 'bemoënis' van derden uit, ook als zij gekwalificeerd zijn als juridisch ondersteuner. Echter, de wet is traag, maar de juridische werkelijkheid niet, zoals uit de bijdragen blijkt. Bovendien blijkt noch uit het interview met Telman, Franken en Mühlbacher, noch uit de door Marseille in diens bijdrage genoemde evaluatierapporten dat de groeiende samenwerking tussen de rechter en de juridisch ondersteuner leidt tot verlies van de rechterlijke

span of control. Anders gezegd: de numeriek ongelijke verhouding hindert de rechter niet, hij doet zijn voordeel met het werk van zijn ondersteuners en vreest hun inhoudelijke invloed niet. Of en in hoeverre sprake is van een dergelijke beïnvloeding van de rechterlijke besluitvorming door de juridisch ondersteuner verschilt bovendien per rechter. En ook, zo lijkt het, per rechtsveld.

Toch is er gerede aanleiding om de tekenen van de taakverschuiving die zich voltrekt – of wellicht: heeft voltrokken – serieus te nemen. En dat gebeurt ook, want de rechtspraak is bezig ook voor de juridisch ondersteuner professionele standaarden op te stellen. Dat zou voorzien in een meer geformaliseerde positie en de daarin toebedeelde verantwoordelijkheden betreffende de besluitvorming transparanter maken. Echter, dan is het wenselijk om het kind niet met het badwater weg te gooien, want ook zonder een dergelijke formalisering trekken de rechter en de juridische ondersteuner samen goed op en delen zij de ambitie om kwalitatief goede rechtspraak te leveren. Uiteindelijk zal het ‘laatste woord’ bij de rechter horen te liggen. Rechtspraak vraagt namelijk om snelheid en doeltreffendheid, maar zoals Marseille onder verwijzing naar Bieri opmerkt, ook om ‘ruimte en rust’. *Reflectieve rechtspraak* (weloverwogen, langzaam en bewust) moet het winnen van *reflexieve rechtspraak*

(automatisch, snel en onbewust beslissen). Dat is een opdracht die minstens even belangrijk is voor de rechter als voor de juridisch ondersteuner, althans als deze zich wil profileren als *seconded judge* met daaraan verbonden (publiekrechtelijke) verantwoordelijkheid. Daarmee is het belang van efficiëntie en daarvoor benodigde ondersteuning aan de rechter niet van tafel. Integendeel, het recht moet voortgang vinden. Ook daarvoor is de gerechtsjurist inmiddels onmisbaar. Kortom: de juridische ondersteuner verdient (meer formele) erkenning.

Ten slotte, binnen de redactie hebben zich personele wisselingen voorgedaan. Lieke Coenraad, die sinds 2020 deel uitmaakte van de redactie, heeft deze verlaten. De redactie is Lieke erkentelijk voor de enthousiaste wijze waarop zij haar redacteurschap vervulde. Haar plaats in de redactie wordt overgenomen door Kim van der Kraats, rechter en bijzonder hoogleraar rechtspraak aan de Universiteit Utrecht. Wij zijn blij met haar komst en heten haar vanaf deze plek van harte welkom. Daarnaast heeft Diana de Wolff de redactieraad verlaten en wij bedanken ook haar voor haar inzet.

Namens de redactie,
Renée Kool

Over de auteurs

Jennifer Franken

Mr. J.K. Franken is juridisch adviseur bij rechtbank Lelystad, afdeling familie, waar ze zich vooral bezighoudt met alimentatiezaken. Ook zit ze in de Redactieraad van Schrijfhulp om de modellen voor uitspraken in familie zaken te maken.

Nina Holvast

Dr. mr. N.L. Holvast is universitair hoofddocent rechtssociologie aan de Erasmus Universiteit. In die hoedanigheid verricht ze empirisch-juridisch onderzoek naar de rechtspraak en de juridische professie. Voor haar proefschrift uit 2017 deed zij onderzoek naar de rol van juridisch medewerkers in de rechterlijke besluitvorming. Sindsdien heeft ze verschillende vervolgonderzoeken naar dit onderwerp uitgevoerd.

Bert Marseille

Prof. mr. dr. A.T. Marseille is hoogleraar bestuurskunde, in het bijzonder de empirische bestudering van het bestuursrecht, aan de Rijksuniversiteit Groningen, raadsheer-plaatsvervanger bij de Centrale Raad van Beroep en voorzitter van de VAR vereniging voor bestuursrecht. Zijn onderzoek richt zich op het functioneren van geschilbeslechtsprocedures, met name in het bestuursrecht. Hij is redactielid van dit tijdschrift.

Dennis Mühlbacher

Mr. D. Mühlbacher is in juli 2021 afgestudeerd aan de Universiteit Utrecht. Hij is sinds maart 2022 werkzaam als gerechtsjurist bij het team familie van de rechtbank Rotterdam.

Manuella van der Put

Mr. dr. M.J.M.A. van der Put is senior rechter, team strafrecht, bij de rechtbank Oost-Brabant. Ze is in mei 2022 gepromoveerd aan de Tilburg University op het onderwerp kunstmatige intelligentie bij rechterlijke oordeelsvorming.

Giel Stoepker

Mr. G.J. Stoepker is werkzaam bij het Wetenschappelijk Bureau van de Centrale Raad van Beroep. Daarnaast is hij als buitenpromovendus verbonden aan het Montaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging van de Universiteit Utrecht. Zijn promotieonderzoek richt zich op de samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter.

Carolien Telman

Mr. C.M. Telman is senior rechter bij de rechtbank Noord-Nederland. Voordat zij in 2000 rechter werd werkte zij achtereenvolgens als bestuurlijk-juridisch medewerker bij gemeenten en als juridisch adviseur bij de sector bestuursrecht van de rechtbank Leeuwarden. Zij is gerechtsbrede opleidingscoördinator voor de rio-opleiding en geeft cursussen aan juridische ondersteuners en rio's over het schrijven van civiele vonnissen.

Geen KI maar wel ChatGPT voor de rechtspraak?

Manuella van der Put

Alweer een jaar geleden heb ik mijn promotie-onderzoek afgerond naar de inzet van kunstmatige intelligentie (hierna: KI) bij het proces van rechterlijke oordeelsvorming.¹ Ik sloot destijds mijn onderzoek af met een oproep aan de rechtspraak om KI te omarmen. De inzet van KI is echter nog steeds beperkt.

In de media is de afgelopen maanden veel te doen geweest over ChatGPT. Dit heeft een hernieuwde aandacht meegebracht voor KI, ook binnen de rechtspraak. Veelvuldig krijg ik de vraag voorgelegd of ChatGPT dan geen vonnissen kan gaan schrijven. Het antwoord hierop is genuanceerd.

In mijn onderzoek heb ik inzichtelijk gemaakt waartoe KI in staat zou moeten zijn om een rol te spelen bij het proces van rechterlijke oordeelsvorming. Ik heb hiervoor eerst het werk van de rechter ontleed. Ik heb gekeken naar de verschillende fasen en processen, taken en voorwaarden. Al snel werd duidelijk dat hetgeen wij rechters op basis van onze deskundigheid en ervaring min of meer automatisch doen, een veel omvattende en zeker niet eenvoudige taak is. Het preciezer ontleden van ons werk met bijbehorende kwaliteitseisen bracht mij aan het twijfelen aan mijn eerdere optimisme dat KI een rol zou kunnen spelen in ons werk. Maar bij de volgende

stappen in mijn onderzoek kregen deze twijfels nuancering.

Een van mijn conclusies was dat een robotrechter die de rechter geheel gaat vervangen, er voorlopig niet zal komen. KI kan verschillende taken, die essentieel zijn voor goede rechterlijke oordeelsvorming, niet uitvoeren. KI werkt op basis van het zoeken en toepassen van correlaties in teksten. Dit is niet juridisch redeneren zoals een rechter dat doet. KI gaat uit van de algemene lijn en is gebaseerd op historische data (ChatGPT bijvoorbeeld bevat data tot 2021). Dat betekent dat maatwerk, rechtsontwikkeling en kijken naar de individuele zaak niet mogelijk is. Het beslissen door de computer komt daarmee eigenlijk nog steeds neer op het toepassen van statistieken en tekstcorrelaties. De meest waarschijnlijke uitkomst vanuit de vergelijkbare teksten in de database wordt genomen als het antwoord, of in ons geval de beslissing. KI werkt nog niet zo goed als het om een specifieke situatie gaat, over maatwerk of als het gaat over gezond verstand, over emoties en intuïtie, of over overtuiging en over normen en waarden. KI werkt ook nog niet goed als de betekenis van de woorden of uitdrukkingen van belang is. KI is bovendien nog niet altijd transparant. De rechter is nu juist wel goed in maatwerk, zij neemt de context en ervaringsregels mee, en komt tot een rechtvaardige uitkomst. De rechter is vatbaar voor emoties en kan zich laten leiden door het onbewuste en door

¹ M.J.M.A. van der Put, *Kunstmatige intelligentie bij rechterlijke oordeelsvorming, Theoretische analyse en praktische implementatie*, Deventer: Wolters Kluwer 2022.

intuïtie waar dit tot goede rechtspraak leidt, en staat hierbij open voor rechtsontwikkeling.

Maar ook de rechter is niet feilloos. De rechter is niet altijd consequent en kan zich laten leiden door vuistregels zoals ankering en *confirmation bias*, hetgeen ook tot valkuilen kan leiden. De rechter is minder goed in het herkennen van patronen of structureren van grote hoeveelheden tekst. En de rechter staat onder invloed van vermoeidheid en werkdruk.

Binnen het proces van beoordelen en beslissen zijn er taken die KI prima kan uitvoeren. Het kan zinvol worden ingezet als het gaat om het herkennen of aanbrenen van onderliggende patronen en structuren in data of het redeneren op basis van als-dan-kennis. KI werkt ook goed als het gaat om het doorzoeken van grote hoeveelheden tekst of informatie. Ook kan KI goed classificeren en clusteren. Het kan een belangrijke bijdrage leveren aan rechtseenheid en rechtszekerheid door consequent voor gelijke gevallen een gelijke uitkomst te geven, dan wel inzicht verstrekken in ongelijkheden. De inzet van KI kan menselijke biases zichtbaar maken. Ook kan de rechtspraak met behulp van KI transparanter en toegankelijker worden gemaakt door een betere doorzoekbaarheid van informatiebronnen en voorzien in relevante informatie voorafgaand of bij aanvang van de procedure. Zo zal de pseudonimiseringstool voor vonnissen (deze tool anonimiseert automatisch gegevens zoals namen, data en locaties in vonnissen) die steeds breder ingezet gaat worden, meer inzicht geven in beslissingen van collega's. Dat KI redeneert zonder het onbewuste, intuïtie of emoties kan een voordeel zijn in sommige zaken. Ook kan het zichtbaar maken wat het gevolg is van de intuïtieve redenering van de rechter en wat het doet met de uitkomst van de zaak.

Tijdens het praktijkonderzoek in het kader van mijn promotieonderzoek is in samenwerking met onderzoekers van Tilburg University een systeem gebouwd dat daadwerkelijk taken kan overnemen bij het proces van beoordelen en beslissen van kleine verkeersovertredingen (Mulderzaken).² Het systeem kan een aantal taken volledig zelfstandig uitvoeren maar ook de gerechtsjurist en rechter ondersteunen. Het systeem kan de ontvankelijkheid beoordelen, de kern van de zaak samenvatten en weergeven in het zaakoverzicht, vergelijkbare zaken weergeven en op basis daarvan een conceptbeslissing geven. Deze conceptbeslissing is gebaseerd op de meest voorkomende uitspraken in soortgelijke zaken. Een KI-vonnis is gebaseerd op de meest voorkomende beslissingen en teksten in vergelijkbare zaken en dus op correlatie van tekst en berekeningen.

Dit is ook wat ChatGPT doet. ChatGPT kan beschikken over een grote hoeveelheid data, kan scripties schrijven en proefwerken maken. Dat leidt tot veel onrust in de wereld van het onderwijs. Maar ook ChatGPT is gebaseerd op correlaties van teksten en geeft een algemeen verhaal en kan nog niet juridisch redeneren of een individuele zaak beoordelen. Dus nee, ChatGPT kan nog geen vonnissen schrijven die voldoen aan de standaarden die wij met elkaar daarover hebben afgesproken. Maar ChatGPT is wel een voorbeeld van mogelijkheden om correlaties in teksten weer te geven, de kern uit teksten te halen en samenvattingen te geven. Naast de pseudonimiseringstool zou bijvoorbeeld gezien kunnen worden of ChatGPT kan worden ingezet voor het geven van een korte samenvat-

² N. Narayan, *A decision support system for the court of East Brabant*, Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven 2020.

ting van het vonnis. De discussie omtrent de inzet van ChatGPT maakt ook duidelijk dat meer kennis van KI ook binnen de rechtspraak noodzakelijk is. Alleen dan kunnen we beoordelen wat ChatGPT is en wat het daadwerkelijk kan of doet en wat niet.

De boodschap die ik vorig jaar heb neergelegd is dat het niet alleen de techniek is die zijn beperkingen heeft, maar zeker ook de context waarbinnen KI een voedingsbodemp moet krijgen in de rechtspraak. Wie gaat over deze context en welke middelen zijn hiervoor beschikbaar? Wie is eigenaar of rechthebbende van de rechtspraakdata en van de systemen en wat kan en moet de rechtspraak zelf en waar kunnen derden handreikingen doen? Het is deze uitgangspositie die we ter hand moeten nemen om te bezien welke stappen nodig zijn om de inzet van KI bij het spreken van recht mogelijk te maken. Kortom, wat mij betreft gaat het de komende jaren niet alleen om het opleiden van nieuwe rechters, maar ook om de stap durven zetten om tot concrete toepassingen van technologie te komen die de werkdruk kunnen verlichten en kunnen bijdragen aan tijdige rechtspraak. En in feite gaan opleiden en inzet van technologie ook hand in hand. Want moeten we niet ook zittende rechters opleiden in het omgaan en inzetten van KI bij het spreken van recht om zo de rechtspraak meer toegankelijk te maken, kosten te besparen en efficiënter te kunnen werken?

Dagelijks is in kranten te lezen dat KI wordt ingezet in de financiële wereld en zelfs in de gezondheidszorg, waar toch ook de mens op de eerste plaats komt. Het is mijn stellige indruk dat er nog veel te winnen valt wat de houding tegenover technologische kansen betreft. Niet alleen binnen de rechtspraak, maar ook breder.

Vanuit Europees verband (CEPEJ, EU Conceptverordening KI) worden vooral de risico's en bezwaren belicht en moeten regels en verordeningen worden opgesteld om ons te beschermen tegen de invloed van KI. Natuurlijk moeten we hier aandacht voor hebben. Maar wie of welke instantie brengt balans in het debat door ook de kansen heel concreet en daarmee als het ware tastbaar te maken? Concreet voor de rechtspraak heb ik het dan over het inzetten van de mogelijkheden om de toegankelijkheid te verbeteren, de rechtseenheid te bevorderen, het potentieel van het aantal werkuren en daarmee de werkdruk te verminderen en de doorlooptijden te versnellen.

We laten ons ook nu al ondersteunen door allerlei technieken zoals online verhoor-opafstand, virtual reality-brillen en de talloze mogelijkheden die het internet biedt. Waarom zouden wij andere mogelijkheden van de techniek niet omarmen in ons werk zodat wij kunnen blijven doen wat tot onze kerntaken en specifieke deskundigheid behoort? De technologie biedt hiertoe in ieder geval al verschillende mogelijkheden en kansen.

Mijn onderzoek heeft laten zien dat er heel veel ontwerpvereisten zijn die aan de inzet van KI moeten worden gesteld. Ook zijn er nog vele vragen te beantwoorden waarover we met elkaar in debat moeten gaan. Maar als we als ambitie hebben dat de rechtspraak verdere stappen zet in onder meer toegankelijkheid, rechtszekerheid, tijdigheid en efficiëntie en dat de rechter daarbij tegelijkertijd haar kerntaken kan blijven invullen op het vereiste kwaliteitsniveau, dan blijft de conclusie dat we als rechtspraak de potentie van KI moeten omarmen.

De normering van de taak van gerechtsjuristen binnen de rechtspraak

Bert Marseille

Inleiding

De rechter kan zijn werk niet alleen doen. Hij heeft ondersteuning nodig van functionarissen die de randvoorwaarden scheppen voor zijn taakuitoefening, zoals administratief medewerkers, bodes en ict'ers. Daarnaast wordt hij inhoudelijk ondersteund, door medewerkers die hem helpen bij inhoudelijke aspecten van het rechterswerk, zoals het voorbereiden van zaken en het concipiëren van uitspraken. Die medewerkers zijn onder allerlei verschillende benamingen bekend, waaronder die van gerechtsjurist – de term die ik in deze bijdrage gebruik.

De inhoudelijke ondersteuning van de rechter heeft in Nederland een hoge vlucht genomen. Bij rechterlijke instanties in Nederland werken inmiddels meer gerechtsjuristen dan rechters.¹ Betrokkenheid van gerechtsjuristen bij het werk van de rechter roept de vraag op naar optimale inzet van deze medewerkers van de rechter. Die vraag heeft een praktisch en een principiële aspect. Het praktische aspect betreft de arbeidsdeling: hoe kunnen de taken van de rechter zo efficiënt mogelijk worden verdeeld tussen rechter en gerechtsjurist? Het principiële aspect betreft de staatsrechtelijke positie van de rechter: waar ligt – gezien de onafhankelijkheid van de rechter – de grens van de mogelijkheden gerechtsjuristen te betrekken bij de taakuitoefening door de rechter?

Ter beantwoording van die beide vragen zet ik drie stappen. Ik kijk eerst wat er in de wet is geregeld over de taak van gerechtsjuristen. Vervolgens kijk ik wat bekend is over hoe rechter en gerechtsjurist in de praktijk van alledag samenwerken. Ten slotte kijk ik naar ideeën over de optimale arbeidsdeling tussen rechters en gerechtsjuristen, mede in het licht van de grenzen van de rol van gerechtsjuristen. Ik richt me primair op de situatie in Nederland, maar kijk af en toe ook over de grens.

---

¹ Zie paragraaf Samenwerking in de praktijk op p. 17 van deze bijdrage.

Wettelijke regels over de taak van de gerechtsjurist

De meest voor de hand liggende bron van informatie over de status en werkzaamheden van gerechtsjuristen is de Wet op de rechterlijke organisatie (Wet RO). Die meldt daarover verrassend weinig. De belangrijkste bepaling is artikel 14 Wet RO. In het eerste lid is te lezen dat bij een gerecht twee categorieën functionarissen werkzaam zijn: 'rechterlijke ambtenaren met rechtspraak belast' en 'gerechtsambtenaren'. Omdat gerechtsjuristen niet tot de eerste categorie te rekenen zijn, behoren ze tot de tweede categorie. Artikel 14 lid 3 Wet RO meldt over gerechtsambtenaren dat als zij griffierswerkzaamheden verrichten ter ondersteuning van de rechter, zij verplicht zijn te voldoen aan de aanwijzingen van de rechter.

Over de taakverdeling tussen rechter en gerechtsjuristen zegt de Wet RO niets. Een tipje van de sluit, maar niet meer dan dat, wordt opgelicht in wetten waarin griffierswerkzaamheden worden beschreven,² omdat dat wat de Wet RO daarover bepaalt, impliceert dat die werkzaamheden in ieder geval door gerechtsjuristen kunnen worden uitgevoerd.

Een voorbeeld biedt hoofdstuk 8 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb), waarin de procedure bij de bestuursrechter is geregeld en dat op tal van plaatsen melding maakt van taken van de griffier. Zo zendt de griffier de op de zaak betrekking hebbende stukken aan partijen (art. 8:39 lid 1 Awb), kan de bestuursrechter in het kader van het vooronderzoek aan de griffier opdragen een onderzoek ter plaatse in te stellen (art. 8:51 lid 1 Awb), houdt de griffier aantekeningen bij van het verhandelde ter zitting (art. 8:61 lid 2 Awb) en doet de bestuursrechter uitspraak in aanwezigheid van de griffier (art. 8:67 lid 5 Awb).

Echter, dat wat de Wet RO over de griffierswerkzaamheden bepaalt, sluit niet uit dat gerechtsjuristen ook andere werkzaamheden verrichten dan griffierswerkzaamheden en evenmin dat anderen dan gerechtsjuristen griffierswerkzaamheden uitvoeren.³

Al met al: de wet biedt houvast noch inspiratie voor het vinden van een antwoord op de vraag hoe gerechtsjuristen het beste kunnen worden ingezet bij de taakvervulling door de rechter.

Behalve Nederland zijn er vele andere landen waar rechters bij de uitvoering van hun taak inhoudelijk worden ondersteund. Een aantal daarvan heeft, anders dan Nederland, de inhoud van de taak van de gerechtsjurist in de wet omschreven. Zwitserland biedt een voorbeeld. Het *Bundesgerichtsgesetz* en het daarop gebaseerde *Bundesgerichtsreglement* bevatten een uitvoerige omschrijving en opsomming van de taak van gerechtsjuristen (*Gerichtsschreiber und Gerichtsschreiberinnen*).

---

² Zoals in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, het Wetboek van Strafvordering en de Algemene wet bestuursrecht.

³ Iets wat in de praktijk regelmatig gebeurt, bijvoorbeeld door studenten die als plaatsvervangend griffier bij een gerecht worden aangesteld en verantwoordelijk zijn voor de verslaglegging van de zitting.

In artikel 24 van het Bundesgerichtsgesetz is bepaald dat de gerechtsjuristen van de rechtbank deelnemen aan de instructie van zaken en aan het besluitvormingsproces en dat zij daarin een adviserende stem hebben, dat zij onder verantwoordelijkheid van een rechter juridische adviezen opstellen en dat zij andere taken uitvoeren die hen door het Bundesgerichtsreglement worden opgedragen.

Artikel 38 van het Bundesgerichtsreglement gaat over de positie en taken van gerechtsjuristen. Het eerste lid bepaalt dat iedere rechter recht heeft op een persoonlijk toegewezen gerechtsjurist, het tweede lid dat gerechtsjuristen worden beëdigd tot het getrouw uitoefenen van hun functie. In het derde lid worden de taken van de gerechtsjuristen omschreven. Het betreft a) het assisteren bij de instructie van zaken, b) het voorbereiden van stukken onder verantwoordelijkheid van een rechter, c) het maken van notulen tijdens zittingen en beraadslagingen, d) het redigeren van vonnissen, beslissingen en gerechtelijke bevelen, e) het schriftelijk kennisgeven van de beslissing als die tot stand is gekomen tijdens een mondelinge beraadslaging of als de beslissing niet onmiddellijk na de uitspraak kan worden meegedeeld, f) het houden van toezicht op de griffie bij de uitvoering van de vonnissen, beslissingen, processen-verbaal en gerechtelijke bevelen die zij hebben geredigeerd en het ondertekenen daarvan als daarin is voorzien, g) het bewerken en anonimiseren van vonnissen die bestemd zijn om te worden bekendgemaakt of om aan derden te worden verstrekt, h) het vertegenwoordigen en helpen van elkaar en i) het uitvoeren van andere taken. In het vierde lid is bepaald dat de instructierechter een griffier kan machtigen om een instructiebevel namens de rechter te ondertekenen.

Artikel 39 van het Bundesgerichtsreglement gaat over de raadgevende stem van de gerechtsjurist. Het bepaalt dat gerechtsjuristen hun raadgevende stem kunnen uitbrengen a) tijdens de mondelinge beraadslaging na de eerste meningsuiting van de rechters en b) in de procedure door toezending van het dossier met opmerkingen tijdens de voorbereiding van de memorie of, indien zij daaraan niet hebben deelgenomen, na de toezending aan de rechters.

Zouden we in Nederland de Zwitserse kant op moeten? Voordeel van vastlegging in de wet is dat voor zowel de rechtspraak zelf als voor de buitenwereld transparant is wat de taken van gerechtsjuristen zijn – zij het dat daar wel iets op valt af te dingen, omdat altijd discussie mogelijk is over de interpretatie van de taakomschrijving en tevens omdat transparantie ook op een alternatieve manier is te bereiken, bijvoorbeeld door het opstellen van professionele standaarden. Ik kom daar op terug.

De taakverdeling tussen rechters en gerechtsjuristen in de praktijk van alledag

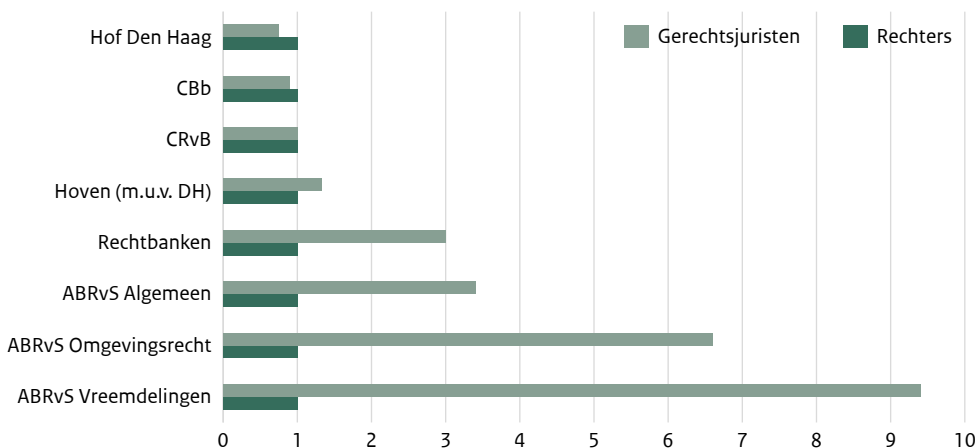
Hoe vindt de samenwerking tussen rechters en gerechtsjuristen in de praktijk van alledag plaats? Die vraag heeft een kwantitatief en een kwalitatief aspect. Het eerste betreft de getalsmatige verhouding tussen rechters en gerechtsjuristen, het tweede de werkverdeling tussen beiden.

Het aantal gerechtsjuristen dat bij het werk van de rechter betrokken is

Een indicator voor het belang van de betrokkenheid van gerechtsjuristen bij het werk van de rechter is het aantal gerechtsjuristen dat voor de rechtspraak werkt. Uit verschillende bronnen valt daarvan een beeld te vormen. Het betreft onder meer de jaarverslagen van de Rechtspraak en verschillende rechterlijke instanties en het document 'De Rechtspraak Kengetallen'.

Uit het *Jaarverslag 2022* van de Rechtspraak blijkt dat het aantal fte's van de Rechtspraak in dat jaar 11.035 bedroeg; 22% daarvan waren rechters, 52% gerechtsjuristen, en 26% andere medewerkers, waarvan 16% bij de gerechten werkte en 10% bij de 'landelijke diensten'.⁴ De *Kengetallen 2019* melden dat van het personeel bij de rechtbanken 22% rechter is.⁵ Bij de gerechtshoven betreft het 36% (met uitzondering van het gerechtshof Den Haag (48%)), bij de Centrale Raad van Beroep (CRvB) 42% en bij het College voor Beroep van het bedrijfsleven (Cbb) 44%. Wanneer we er voor het gemak van uitgaan dat voor al die instanties geldt dat het aandeel overige medewerkers 16% bedraagt, zou 67% van het rechtbankpersoneel uit gerechtsjuristen bestaan, 48% van het personeel van de hoven (met uitzondering van het gerechtshof Den Haag: 36%), 42% van dat van de CRvB en 40% van dat van het Cbb. Voor de verhouding tussen rechters en gerechtsjuristen zou dat betekenen dat die bij de rechtbanken 1 op 3 bedraagt, bij de hoven 1 op 1,33 (met uitzondering van het hof Den Haag: 1 op 0,75), bij de CRvB 1 op 1 en bij het Cbb 1 op 0,9. Van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRvS) zijn precieze cijfers bekend over 2022. In de algemene kamer werkten in dat jaar 3,4 gerechtsjuristen op 1 staatsraad, in de omgevingskamer 6,6 en in de vreemdelingenkamer 9,4. Samengevat in een figuur leveren deze gegevens het volgende beeld op.⁶

Figuur 1. Verhouding gerechtsjuristen-rechters (aantal gerechtsjuristen per 1 rechter)

⁴ Zie par. 3.2: Werken bij de Rechtspraak. De betreffende tabel maakt onderscheid tussen 'Rechterlijk ambtenaren' (22%), 'Gerechtsambtenaren, werkzaam in het primaire proces' (52%), 'Gerechtsambtenaren, werkzaam in de bedrijfsvoering' (16%) en 'Landelijke diensten' (10%). De toelichting op de categorie 'Gerechtsambtenaren, werkzaam in de bedrijfsvoering' luidt: 'o.a. bodes, beveiligers, facilitair, managementondersteuning, repro etc.' De toelichting op de categorie 'Landelijke diensten' luidt: 'Landelijke diensten zijn: Raad voor de rechtspraak, Studiecentrum rechtsgeleerdheid, Informatievoorzieningsorganisatie rechtspraak en Landelijk dienstencentrum rechtspraak.'

⁵ Zie par. 5.3 van de *Kengetallen 2019*.

⁶ De gegevens over de rechtbanken en de ABRvS betreffen precieze cijfers, de overige gegevens betreffen schattingen.

Uit de figuur blijkt dat bij rechtbanken drie gerechtsjuristen per rechter werken. Bij hogerberoepsinstanties zijn het er duidelijk minder – met uitzondering van de ABRvS, waar het aantal gerechtsjuristen een veelvoud is van het aantal rechters.

Samenwerking in de praktijk

Over de werkzaamheden die gerechtsjuristen in de praktijk vervullen is weinig bekend. Een belangrijke bron vormt het proefschrift van Nina Holvast, die bijna tien jaar geleden een aantal maanden participerende observaties verrichtte bij twee rechtbanken en op die manier de werkzaamheden van gerechtsjuristen in bestuursrechtelijke en strafrechtelijke zaken in kaart bracht.⁷ De belangrijkste werkzaamheden betreffen de inhoudelijke voorbereiding van de zaak (deels door het opstellen van notities met een samenvatting van de belangrijkste feiten van de voor de betreffende zaak te nemen beslissing, deels door het maken van notities die daarnaast een juridisch analyse van de zaak betreffen met inbegrip van een advies over de in de zaak te nemen beslissing), het optreden als griffier op de zitting (een rol die altijd het maken van het proces-verbaal van de zitting omvat, en heel soms het leveren van een bijdrage aan de ter zitting gevoerde discussie tussen rechter en partijen), deelname aan het overleg in de raadkamer en het schrijven van het concept van de uitspraak van de rechter.

Omdat de studie van Holvast kwalitatief van karakter is, meldt zij niet in hoeveel van de door haar geobserveerde zaken sprake was van een actieve bijdrage van de gerechtsjurist aan de discussie ter zitting en evenmin hoe vaak in de door haar geobserveerde zaken het concept van de uitspraak wordt geschreven door een gerechtsjurist.

Een belangrijk aspect van de studie van Holvast betreft de vraag wat de invloed is van de gerechtsjurist op de uiteindelijke beslissing van de rechter. Haar antwoord is genuanceerd. Holvast benadrukt dat rechters van elkaar verschillen in de mate waarin ze inhoudelijke inbreng van gerechtsjuristen verwelkomen en tevens dat er grote verschillen zijn tussen gerechtsjuristen in de mate waarin zij de mogelijkheden benutten om een inhoudelijke bijdrage aan de beoordeling van en de beslissing in de zaak te leveren. In de door haar waargenomen praktijk lijkt het met name afhankelijk van de opstelling van de individuele rechter hoeveel mogelijkheden de gerechtsjurist heeft om invloed uit te oefenen op de beslissing van de rechter.

Het aspect van de zaaksbehandeling waar de invloed van gerechtsjuristen het grootst lijkt, betreft bestuursrechtelijke zaken waarin zonder zitting uitspraak kan worden gedaan omdat evident is welke beslissing in de betreffende zaak moet worden genomen.⁸ Die beoordeling vindt in beginsel volledig door gerechtsjuristen plaats, zij het dat de uiteindelijke beslissing altijd door de rechter wordt genomen. Dat geldt trouwens voor alle door Holvast geobserveerde activiteiten van gerechtsjuristen. Die houden nimmer in dat beslissingen worden genomen over de behandeling van de zaak zonder tussenkomst van de rechter.

---

⁷ Holvast 2017a. Zie voorts Holvast 2017b.

⁸ Art. 8:54 Awb.

Al met al is Holvast in haar onderzoek niet gestuit op situaties waarin gerechtsjuristen in plaats van de rechter beslissingen nemen die een cruciale of onomkeerbare invloed hebben op de uitkomst van een zaak, maar wel eindeloos veel situaties waarin gerechtsjuristen een sturende rol kunnen hebben in de besluitvorming door de rechter. In hoeverre ze die daadwerkelijk hebben, hangt met name af van de opstelling van de individuele rechter.

Ideeën over een optimale inzet van gerechtsjuristen

Documenten met ideeën over de optimale inzet van gerechtsjuristen ten behoeve van het werk van de rechter zijn in overvloed te vinden. Twee soorten documenten zijn te onderscheiden. De eerste categorie betreft beschouwingen waarin over die vraag in algemene termen wordt getheoretiseerd, de tweede categorie betreft publicaties die afkomstig zijn van rechterlijke instanties zelf en die ideeën of een blauwdruk bevatten over (aspecten van) de samenwerking tussen rechter en gerechtsjurist. Bij het grasduinen in de literatuur stuitte ik op een beschouwing van Peter Bieri die wat mij betreft een mooi kader biedt (en vele literatuurverwijzingen) voor gedachtevorming over de optimale samenwerking tussen rechters en gerechtsjuristen.⁹ Om een beeld te krijgen van hoe in Nederland in concreto wordt gedacht over de wijze waarop rechters en gerechtsjuristen het beste kunnen samenwerken, vormen de professionele standaarden van de rechter en de reflectierapporten die verschillende rechterlijke instanties de afgelopen jaren hebben uitgebracht een waardevolle bron.¹⁰

Theoretiseren over de rol van de gerechtsjuristen

In een artikel over de rol van gerechtsjuristen in Zwitserland noemt Bieri twee onderwerpen die van belang zijn voor het beoordelen van de rol van gerechtsjuristen: het recht op een bij wet ingestelde rechter en de onafhankelijkheid van de rechter.¹¹

Voor wat betreft het eerste punt verwijst Bieri naar artikel 30 van het Zwitserse *Grundgesetz*, dat bepaalt dat een rechtzoekende recht heeft op een beoordeling van zijn zaak door een bij wet ingestelde, deskundige, onafhankelijke en onpartijdige rechter.¹² Welke grenzen stelt die eis aan de betrokkenheid van gerechtsjuristen bij de behandeling van een zaak? Er bestaat consensus dat de rechter de bevoegdheid om een beslissing te nemen in een zaak niet kan overdragen aan een gerechtsjurist. Maar dat ligt anders voor de vraag hoeveel werkzaamheden ter voorbereiding van zijn beslissing de rechter aan een gerechtsjurist kan overlaten. Bieri beschrijft twee tegenover elkaar staande visies op die vraag.

---

⁹ Bieri 2016.

¹⁰ Ik had daarnaast mijn hoop gevestigd op de visitatierapporten over de rechtspraak die eens in de paar jaar verschijnen (*Rapport visitatie gerechten 2014*, Den Haag: de Rechtspraak 2014; *Goede rechtsstaat, sterke rechtsstaat. Rapport visitatie gerechten 2018*, Den Haag: de Rechtspraak 2019) maar daarin was hoegenaamd niets over die vraag te vinden.

¹¹ Bieri noemt nog een derde, de beoordeling van de prestaties van de rechter, maar die lijkt mij voor de discussie over de rol van gerechtsjuristen minder van belang.

¹² Datzelfde geldt in Nederland, op grond van art. 17 Grondwet en art. 6 EVRM.

De eerste is dat de rechter, om zijn taak goed te kunnen vervullen, genoeg tijd moet hebben om het dossier van de zaak te bestuderen en verschillende mogelijke beslissingen in de zaak in overweging te nemen. De besluitvorming in een individuele zaak behoort tot de niet te delegeren kern van de rechterlijke taak. Dat beperkt de mogelijkheden van delegatie van het werk van de rechter. De *Justizverordnung* van het Kanton Luzern geeft uitdrukking aan deze gedachte, door te bepalen dat per rechter maximaal 1 gerechtsjurist in een rechterlijke instantie werkzaam is.

De tweede visie is dat de rechter weliswaar degene is die beslissingen neemt in individuele zaken, maar dat veel van het voorbereidende werk kan worden gedelegeerd aan gerechtsjuristen. Een belangrijk onderdeel van de rol van de rechter betreft het selecteren, aansturen en motiveren van gerechtsjuristen. De rechter moet niet alleen een excellent jurist zijn, maar ook beschikken over sociale vaardigheden en leiderschapskwaliteiten, omdat hij (mede) verantwoordelijk is voor het goed functioneren van het team van gerechtsjuristen dat hem en zijn collega-rechters ondersteunt.

Bieri zelf neemt een tussenpositie in. Hij stelt dat onderscheiden moet worden tussen routinezaken en principiële zaken. In routinezaken zou de rechter zich kunnen beperken tot het uitzetten van beleidslijnen en het aan ervaren gerechtsjuristen kunnen overlaten om de zaken gereed te maken voor een beslissing. Bij principiële zaken ligt dat anders. Die vergen een directe en intense betrokkenheid van de rechter.

Bieri noemt nog een andere factor die een beperking kan vormen voor het aantal gerechtsjuristen in verhouding tot het aantal rechters bij een gerecht. Onderzoek naar besluitvormingsprocessen laat zien dat besluitvorming bestaat uit een combinatie van *reflexive* (als automatisme, snel en onbewust) en *reflective* (weloverwogen, langzaam en bewust) processen. Een eerste idee over hoe een zaak moet worden beslist vormt zich vaak op basis van intuïtie, waarna wordt beoordeeld of die eerste ideeën overeind blijven als meer diepgaand en objectief naar de te beslissen kwestie wordt gekeken. Als in een gerecht maar weinig rechters werken in verhouding tot het aantal gerechtsjuristen, bestaat het risico dat het reflectieve aspect van de besluitvorming door de rechter het onderspit delft ten opzichte van het reflexive aspect, aldus Bieri.¹³ Overigens is een voor de hand liggende kanttekening bij deze gedachtegang dat gerechtsjuristen de rechter kunnen helpen zich niet te beperken tot een reflexive benadering van een zaak, maar ook aandacht te besteden aan een reflectieve benadering.

Ideeën binnen de rechtspraak over de rol van gerechtsjuristen

Hoe wordt in de praktijk van de Nederlandse rechtspleging aangekeken tegen de optimale wijze van samenwerking tussen rechters en gerechtsjuristen? Een indicatie bieden documenten die van de rechtspraak zelf afkomstig zijn. Het betreft in de eerste plaats professionele standaarden van de rechter. Daarin hebben rechtens gezamenlijk gedragen inzichten over wat kwalitatief goede zaaksbehandeling inhoudt, vertaald in normen waaraan zij zich gebonden achten. Een deel daarvan ziet op

---

¹³ Zie daarover ook Holvast 2017b.

de samenwerking met gerechtsjuristen. In de tweede plaats zijn dat drie zogeheten reflectierapporten, waarin respectievelijk de bestuursrechters van de rechtbanken, de ABRvS en de jeugdrechters reflecteren over hoe zij in het verleden zaken hebben behandeld en in welke opzichten zij dat in de toekomst beter zouden kunnen doen.

Professionele standaarden

Rechters van verschillende rechtsgebieden hebben hun eigen professionele standaarden opgesteld. Het zijn weliswaar de professionele standaarden van de rechters, maar gerechtsjuristen komen er wel in voor, omdat ze de rechter ondersteunen in diens werk. Wat zeggen de professionele standaarden over de rol van de gerechtsjurist? Ik geef dat weer voor de professionele standaarden van de bestuursrechters, civiele (kanton)rechters en strafrechters van de rechtbanken en voor de professionele standaarden van de bestuursrechtelijke hogerberoepsinstanties.¹⁴

De professionele standaarden van de bestuursrechter melden dat de rechter op adequate wijze wordt ondersteund in de uitvoering van zijn werk, dat hij na elke zitting om feedback van de gerechtsjurist vraagt, dat hij bij de voorbereiding van de zitting wordt bijgestaan door een gerechtsjurist en dat de rechter met hem afspraken maakt om te komen tot een effectieve en efficiënte samenwerking, dat hij bij de inhoudelijke behandeling en afdoening van zaken wordt ondersteund door een gerechtsjurist die over voldoende vaardigheden beschikt om zelfstandig conceptuitspraken te schrijven, dat de gerechtsjurist in beginsel als griffier optreedt als de betreffende zaak ter zitting wordt behandeld, dat voorafgaand aan de zitting overleg plaatsvindt tussen de bestuursrechter en de gerechtsjurist, dat de 'combinatie' van bestuursrechter(s) en gerechtsjurist die een zaak behandelt, evenwichtig wordt samengesteld uit het oogpunt van kennis en ervaring en dat in zaken waarin de bestuursrechter zelf de uitspraak schrijft, de uitspraak wordt meegelezen door een andere rechter of een juridisch medewerker.

In de professionele standaarden van de civiele (kanton)rechter is over de samenwerking tussen rechter en gerechtsjurist onder meer te lezen dat bij een enkelvoudige zaak voorafgaand aan de mondelinge behandeling vooroverleg plaatsvindt tussen rechter en gerechtsjurist, dat de rechter gedurende de hele mondelinge behandeling wordt ondersteund door een griffier en dat dit in beginsel een gerechtsjurist is, dat als het schrijven van de uitspraak wordt gedelegeerd de rechter gedurende de mondelinge behandeling dan wordt ondersteund door een gerechtsjurist die over de vaardigheden en kennis beschikt om het gedelegeerde schriftwerk zelfstandig uit te voeren, dat in enkelvoudige zaken waarin een mondelinge behandeling is geweest, rechter en gerechtsjurist direct daarna overleggen over de uitspraak, dat als de gerechtsjurist de uitspraak schrijft, direct na de zitting wordt besproken wat de (eind)beslissing is en dat naarmate de zaak ingewikkelder is, de te onderscheiden beslispunten meer uitgebreid worden besproken en ten slotte dat in zaken die zonder zitting worden afgedaan en waarin de uitspraak door een gerechtsjurist wordt geconcipeerd, deze de kennis en vaardigheden heeft om zo veel mogelijk zelfstandig tot een concept te komen.

In de professionele standaarden van de strafrechter is te lezen dat de rechter vakinhoudelijk op adequate wijze wordt ondersteund, dat hij samenwerkt met een gerechtsjurist en dat deze over de 'vereiste kwaliteiten' beschikt, dat een door

---

¹⁴ Professionele standaarden van rechters zijn te vinden op www.rechtspraak.nl.

een meervoudige kamer behandelde zaak wordt voorbereid door een gerechtsjurist en dat daarvoor een voorbereidingsformulier wordt gebruikt. Voorts melden de professionele standaarden dat de voorzitter de gerechtsjurist instrueert over de wijze waarop zaken worden voorbereid.

In de professionele standaarden van de rechters van de ABRvS, het CBB en de CRvB is over de samenwerking met gerechtsjuristen te lezen dat de rechter aan collega-rechters en gerechtsjuristen feedback vraagt en geeft, dat de rechter zijn kennis en vaardigheden deelt met collega-rechters en gerechtsjuristen en dat de rechter, zo nodig, voorafgaand aan de zitting de zaken met andere leden van de kamer en met de gerechtsjurist bespreekt met als doel onduidelijkheden te signaleren en de zitting goed te laten verlopen.

Uit een vergelijking tussen de verschillende professionele standaarden blijken overeenkomsten en verschillen. De overeenkomsten betreffen de aan de gerechtsjurist te stellen kwaliteitseisen, het feit dat de gerechtsjurist de rechter ondersteunt in diens werk en dat de rechter met de gerechtsjurist overlegt hoe die dat moet doen.

Welke verschillen zijn er tussen de verschillende professionele standaarden? Opvallend aan de professionele standaarden van de bestuursrechters van de rechtbanken is dat daaruit veel meer gelijkwaardigheid tussen rechter en gerechtsjurist spreekt dan uit de andere professionele standaarden. Zo is in de professionele standaarden van de bestuursrechter te lezen dat voorafgaand aan de zitting overleg plaatsvindt tussen rechter en gerechtsjurist, dat de rechter na elke zitting om feedback van de gerechtsjurist vraagt en dat als de rechter zelf de uitspraak schrijft, deze wordt meegelezen door een andere rechter óf door een gerechtsjurist. Opvallend aan de professionele standaarden van de civiele (kanton)rechter is dat deze in vergelijking met de andere professionele standaarden expliciete normen en criteria bevatten om te garanderen dat als een gerechtsjurist een uitspraak concipieert, de kwaliteit daarvan is gewaarborgd.¹⁵ Opvallend aan de professionele standaarden van de bestuursrechtelijke hogerberoepsinstanties is dat daarin niets wordt gezegd over de rol van de gerechtsjurist in de raadkamer en bij het tot stand brengen van de uitspraak en (voor zover het de ABRvS betreft) niets over de implicaties van de getalsmatige dominantie van de gerechtsjuristen voor de organisatie van de samenwerking met de rechter.

Reflectierapporten

Aanleiding voor de reflectierapporten van de bestuursrechters van de rechtbanken en de ABRvS was het feit dat – zoals het voorwoord van het reflectierapport van de bestuursrechters van de rechtbanken stelt – het ongekend onrecht dat ouders in kinderopvangtoeslagzaken is aangedaan, plaatsvond

---

¹⁵ Een punt van discussie over de inschakeling van gerechtsjuristen bij het concipiëren van uitspraken betreft de vraag of het noodzakelijk is dat de concipiënt bij de zitting aanwezig is geweest. Zie hierover De Bock 2021 en Halk & Marseille 2021.

onder toezend oog van de bestuursrechter.¹⁶ De rapporten bevatten aanbevelingen om te voorkomen dat de bestuursrechter in de toekomst uitspraken doet waarin onvoldoende rekening wordt gehouden met de belangen van burgers die een beroep op hem doen. In de aanbevelingen van het rapport van de rechtbanken komt de rol van gerechtsjuristen bij de totstandkoming van beslissingen van de rechter – soms expliciet, soms impliciet – aan de orde. Gerechtsjuristen wordt een belangrijke rol toebedacht bij het waarborgen dat bij het voorbereiden van zaken voldoende sprake is van samenspraak en tegenspraak. Het reflectierapport van de rechtbanken stelt daarover:

‘Juridisch medewerkers spelen een belangrijke rol bij de signalering van bijzonderheden in een zaak. Het is goed als rechters juridisch medewerkers stimuleren en ruimte geven om hun visie op de zaak te geven en om zich uit te spreken als zij vinden dat een besluit voor een rechtszoekende onevenredig uitpakt. Juridisch medewerkers moeten zich (durven) uitspreken als een zaak bij hen een ongemakkelijk gevoel oproept en daaraan in hun instructie uitdrukkelijk aandacht geven.’¹⁷

Impliciet komt de rol van gerechtsjuristen aan de orde waar het gaat over de mogelijkheden van het vooronderzoek om partijen te informeren over hun bewijspositie en andere voor hun zaak belangrijke onderwerpen. Daarvoor bestaat in de huidige organisatie en planning van zaken weinig ruimte, aldus het rapport. De bestuursrechtspraak zou er dan ook goed aan doen te onderzoeken hoe zij de informatievoorziening in het vooronderzoek op een efficiënte manier zou kunnen vormgeven.¹⁸ Het rapport noemt de gerechtsjuristen hier niet, maar het ligt voor de hand om hen daarin een belangrijke rol toe te kennen.¹⁹

Ook in het reflectierapport van de ABRvS is een aantal aanbevelingen opgenomen die de rol van de gerechtsjurist betreffen. Gerechtsjuristen worden expliciet genoemd in de aanbeveling de mogelijkheden te onderzoeken om staatsraden en juristen intensiever te laten samenwerken in de fase van vooronderzoek,²⁰ om praktijkbijeenkomsten te organiseren over onder meer knelpunten in wetgeving en het gebruik van het rechterlijk instrumentarium om tot een rechtvaardige uitkomst te komen,²¹ om een ‘open gedachtewisseling [te bevorderen] tussen rechters en hun juridische ondersteuning,

---

¹⁶ Zie: *Recht vinden bij de rechtbank. Rapport werkgroep reflectie toeslagenaffaire rechtbanken*, Den Haag: de Rechtspraak 2023, en *Lessen uit de kinderopvangtoeslagzaken. Reflectierapport van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State*, Den Haag: Raad van State 2021.

¹⁷ *Recht vinden bij de rechtbank*, p. 61.

¹⁸ *Recht vinden bij de rechtbank*, p. 59.

¹⁹ Ideeën hierover zijn ontwikkeld door Stoepker en Schulmer. Zij stellen voor om bij de voorbereiding van zaken te kijken in welke zaken het van meerwaarde is om met partijen te spreken over hun bewijsposities, de omvang van het geschil en het gewenste verloop van de procedure tijdens een door gerechtsjuristen te leiden comparitie. Zie: *Stoepker & Schulmer 2021*, i.h.b. p. 16.

²⁰ *Lessen uit de kinderopvangtoeslagzaken*, p. 59

²¹ *Lessen uit de kinderopvangtoeslagzaken*, p. 50.

met aandacht voor minderheidsstandpunten zowel in concrete zaken als bij een jurisprudentielijn²² en om meer te investeren in de niet-juridische vaardigheden.²³ Andere actiepunten die in verband gebracht kunnen worden met de rol van gerechtsjuristen, ook al blijven ze daarin ongenoemd, betreffen het organiseren van cursussen 'optreden in raadkamer' en 'feedback geven en ontvangen', het actualiseren van de bestaande mogelijkheden tot intervisie en het nieuw leven inblazen van de intervisie na afloop van zitting en raadkamer nieuw leven in te blazen.²⁴

In vergelijking met de reflectierapporten van de bestuursrechters van de rechtbanken en de ABRvS is dat van de jeugdrechters, tot stand gebracht in reactie op onder meer de discussie over de feitenvaststelling door de rechter in jeugdzaken, een stuk minder uitgesproken over de rol van gerechtsjuristen.²⁵ De enige plek waar ze expliciet worden genoemd, betreft het onderdeel van de conclusies en aanbevelingen over de 'tijd' en 'continuïteit' in de procedure. Een van de aanbevelingen is – niet heel erg verrassend – om jeugdrechters en gerechtsjuristen voldoende tijd voor de behandeling van de zaak te bieden.²⁶ Daarnaast zijn er aanbevelingen waar gerechtsjuristen weliswaar niet worden genoemd, maar het onvermijdelijk is om aan hen te denken. Het betreft de aanbeveling om beslissingen van de rechter uitgebreider te motiveren.²⁷

Waar in het reflectierapport van de jeugdrechters de gerechtsjurist zo goed als afwezig is, wordt de gerechtsjurist in de reflectierapporten van de bestuursrechters opgevoerd als waardevolle sparringpartner, die de rechter kan voorzien van suggesties over de beoordeling van zaken, bij wie de rechter zijn ideeën over de wijze van behandeling en afdoening van zaken kan toetsen en die de rechter kan behoeden voor blinde vlekken bij het beoordelen van zaken. Van vrees voor een te grote invloed van gerechtsjuristen op de besluiten die de rechter neemt blijkt nergens, het vraagstuk van de optimale verhouding tussen het aantal gerechtsjuristen en rechters wordt in geen van de reflectierapporten (ook niet in dat van de ABRvS) geadresseerd.

Conclusie

Op grond van de beschouwing van Bieri over de dilemma's met betrekking tot de positionering van gerechtsjuristen zou je verwachten dat in professionele standaarden van rechters en reflectierapporten van de rechtspraak veel aandacht is voor de grenzen aan de mogelijkheden van delegatie van werkzaamheden aan gerechtsjuristen en voor de *span of control* van de rechter. Het blijkt echter dat, voor zover in die documenten de positie van gerechtsjuristen aan de orde is, de focus met name ligt

---

²² *Lessen uit de kinderopvangtoeslagzaken*, p. 54.

²³ *Lessen uit de kinderopvangtoeslagzaken*, p. 55.

²⁴ *Lessen uit de kinderopvangtoeslagzaken*, p. 55.

²⁵ *Recht doen aan kinderen en ouders, Rapport van de reflectiecommissie familie- en jeugdrechters van de rechtbanken en de gerechtshoven*, Den Haag: de Rechtspraak 2023.

²⁶ *Recht doen aan kinderen en ouders*, p. 83.

²⁷ *Recht doen aan kinderen en ouders*, p. 84.

op de kwaliteit van de ondersteunende werkzaamheden en de waarde van de gerechtsjurist als sparringpartner van de rechter.

Conclusies

Wat heeft de beknopte zoektocht naar de positie van gerechtsjuristen binnen de rechtspraak die in dit artikel is beschreven, opgeleverd? Gerechtsjuristen zijn getalsmatig de meest dominante functionarissen binnen de rechtspraak, zij het dat de mate van dominantie verschilt. Het verbaast niet dat ze binnen de rechtbanken sterker zijn vertegenwoordigd dan binnen de gerechtshoven, de CRvB en het Cbb. Opvallend is wel dat hun positie binnen de ABRvS vele malen dominantier is dan bij welke andere rechterlijke instantie dan ook. Opvallend is voorts dat in de wet hoegenaamd niets is geregeld over hun taak. Uit het schaarse onderzoek naar het alledaagse functioneren van gerechtsjuristen binnen de rechtspraak blijkt niet dat dit als probleem wordt ervaren. Er lijkt in hoge mate consensus over waar de grenzen liggen van de inzetbaarheid van gerechtsjuristen.

Dat maakt het overigens niet minder interessant en relevant om na te denken over de vraag wat de meest optimale inzet van gerechtsjuristen is en waar de grenzen liggen van hun betrokkenheid bij rechterlijke beslissingen. Het gaat dan zowel om de vraag naar de invloed van de gerechtsjurist op beslissingen van de rechter als om de vraag naar de span of control van de rechter, dat laatste zeker als in een gerecht veel meer gerechtsjuristen dan rechters werken. Uit de voor de praktijk van de samenwerking tussen rechter en gerechtsjurist meest relevante documenten, de professionele standaarden van de rechter, blijkt niet dat rechters zich daar zorgen over maken. Voor zover de professionele standaarden normen bevatten over de samenwerking tussen rechters en gerechtsjuristen, zien die met name op voorwaarden waaraan moet zijn voldaan voor een kwalitatief hoogwaardige inbreng van gerechtsjuristen. Voorts beogen ze te garanderen dat gerechtsjuristen voldoende worden betrokken bij de voorbereiding van en besluitvorming over zaken waarin de rechter een beslissing moet nemen.

Betekent dit dat de rechtspraak kan stoppen met nadenken over de positie van de gerechtsjurist? Dat denk ik niet. Het zou goed zijn als drie aspecten van de positie van de gerechtsjurist wat meer in het centrum van de aandacht komen te staan. Het eerste ziet op de vraag wat de kern van de taak van de gerechtsjurist is. Ik zou zeggen: gerechtsjuristen zijn adviseurs van de rechter. Dat impliceert dat de rechtspraak er voor moet zorgen dat rechters van kwalitatief hoogwaardige gerechtsjuristen worden voorzien en dat rechters hen optimaal faciliteren in het zo goed mogelijk uitvoeren van die advies-taak. Het tweede aspect betreft de vraag bij hoeveel gerechtsjuristen per rechter het punt wordt bereikt dat de rechter eigenlijk niet meer in staat is alle adviezen van gerechtsjuristen voldoende op waarde te schatten om ze vol overtuiging over te nemen of naast zich neer te leggen. Dat lijkt me een prachtig onderwerp voor nader – empirisch – onderzoek. Het derde aspect betreft de vraag in hoeverre de taak van de gerechtsjuristen in (formele) regels zou moeten worden vastgelegd. Mij lijken professionele standaarden daarvoor het ideale instrument, omdat die de uitdrukking vormen van de gedeelde inzichten van de betrokken professionals en daarnaast gemakkelijk zijn aan te passen aan

veranderende inzichten.²⁸ Ideaal is echter niet dat die normering van de taak van gerechtsjuristen op dit moment is neergelegd in de professionele standaarden van de rechter. De reden: de taak van de gerechtsjurist is daarin alleen aan de orde vanuit het oogpunt van de rechter. Het mooiste lijkt mij als invulling van de taak van gerechtsjurist als adviseur van de rechter een plaats krijgt in professionele standaarden die het proces van behandeling van zaken in samenwerking tussen rechter, gerechtsjurist en anderen binnen de betreffende rechterlijke instantie als onderwerp hebben. Dat biedt de beste mogelijkheid om de positie en rol van gerechtsjuristen zo goed mogelijk te omschrijven.

Literatuur

Bieri 2016

Peter Bieri, 'Law Clerks in Switzerland – A Solution to cope with the caseload?', *International Journal of Court Administration* 2016/2.

De Bock 2021

Ruth de Bock, 'Over tijdigheid, kwaliteit en sturing', *Rechtstreeks* 2021/2.

Halk & Marseille 2021

Joke Halk & Bert Marseille, 'De inloopkamer civiel in de praktijk', *Rechtstreeks* 2021/2.

Holvast 2017a

Nina Holvast, *In the shadow of the judge* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Eleven 2017.

Holvast 2017b

Nina Holvast, 'Wie neemt daadwerkelijk de beslissingen binnen de rechtbanken?', *Nederlands Juristenblad* 2017/1798.

Holvast & Stoepker 2022

Nina Holvast & Giel Stoepker, 'Professionele standaarden voor juridisch medewerkers. Een belangrijke stap in het professionaliseren van de rechtspraak', *Nederlands Juristenblad* 2022/406.

Stoepker & Schulmer

G.J. Stoepker & F.M.E. Schulmer, 'Experimenteren met het vooronderzoek', in: G.J. Stoepker e.a., *Experimenteren in het bestuursrecht* (Jonge VAR-reeks 19), Den Haag: Boom juridisch 2021, p. 7-52.

---

²⁸ Zie hierover Holvast & Stoepker 2022.

Rechterlijke stadsmuzikanten

*Giel Stoepker*¹

Inleiding

Vier dieren – een ezel, hond, kat en kip – zijn op weg naar Bremen om stadsmuzikant te worden. Onderweg komen ze langs een huisje. Ze zien door het raam een tafel vol lekkernijen, maar ook rovers. De dieren hebben trek, dus bedenken ze een plannetje om de rovers weg te jagen. De hond springt op de rug van de ezel. De kat gaat op zijn beurt op de rug van de hond staan en de haan fladdert omhoog, om helemaal bovenop te gaan zitten. Ze vormen een toren van dieren. Met hun gebalk, geblaf, gespin en gekakel laten zij de rovers schrikken. De rovers rennen het huisje uit, waarna de dieren daar hun intrek in nemen en genieten van al het lekkers.²

Dit sprookje over de Bremer stadsmuzikanten laat zien dat samenwerken vanuit individuele kwaliteiten, expertises en achtergronden loont. Afzonderlijk bereiken de dieren niet veel, maar juist door als groep samen te werken komen zij tot goede resultaten.

Geldt dat ook voor de rechtspraak? Ik denk van wel. De rechter is geen *einzelgänger*; hij werkt organisatorisch samen met anderen.³ Denk bijvoorbeeld aan de bodes en de medewerkers van de griffie, bedrijfsvoering en ICT. Deze collega's verzorgen de noodzakelijke randvoorwaarden waaronder de rechter zijn werk kan doen. Maar de rechter werkt ook op inhoudelijk vlak samen met andere professionals, zoals de gerechtsjurist.⁴ Wat doet de (gemiddelde) gerechtsjurist? Hij helpt de rechter met de behandeling en voorbereiding van zaken, is soms griffier ter zitting, fungeert als volwaardig gesprekspartner tijdens het overleg in de raadkamer en zal in de meeste gevallen daarna – aan de hand van de aanwijzingen van de rechter – de conceptuitspraak schrijven. De gerechtsjurist staat de rechter, kortom, met raad en daad terzijde en is een belangrijke actor in het rechterlijk proces.⁵

---

¹ Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

² Grimm 2013, p. 101-103.

³ De rechter en de gerechtsjurist zijn grammaticaal mannelijk. Uitsluitend om die reden gebruik ik in dit artikel mannelijke verwijswaarden. In de praktijk zijn de meeste rechters en gerechtsjuristen vrouwelijk.

⁴ Voorheen sprak men van de 'gerechtssecretaris' en later de 'juridisch medewerker'. Ook de term 'juridische ondersteuning' werd en wordt nog wel eens gebruikt. In dit artikel hanteer ik de meest actuele term 'gerechtsjurist'. Daarmee bedoel ik ook de rechterlijk ambtenaren die niet met rechtspraak zijn belast, maar die de rechter eveneens in het juridische werk ondersteunen (de gerechtsauditeurs).

⁵ Holvast 2017 (met name hoofdstukken 5 en 6).

Aandacht vanuit de maatschappij voor het werk van de rechter is er altijd geweest. De rol en positie van de gerechtsjurist is daarentegen nog niet zo lang geleden (opnieuw) in de belangstelling gekomen. Denk bijvoorbeeld aan de wederom opgelaaide discussie over werkverdeling, werklast en werkdruk. Of aan de aandacht voor de ondertekening van uitspraken ‘in samenwerking met’ de gerechtsjurist.⁶ Ook in het reflectieproces van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State en de rechtbanken naar aanleiding van de toeslagenaffaire kreeg de gerechtsjurist op verschillende plekken aandacht.⁷ De bezinning op werkwijze en werkprocessen in de rechtspraak leidde tot slot eerder al tot het ontwikkelen van professionele standaarden voor rechters, maar inmiddels is ook gestart met het ontwikkelen van professionele standaarden voor gerechtsjuristen.⁸

In het licht van deze ontwikkelingen reflecteer ik in dit artikel op het werk van de gerechtsjurist en op hoe samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter op het niveau van individuele zaken bijdraagt aan de kwaliteit van rechterlijke beslissingen. Daarbij hanteer ik het uitgangspunt dat gerechtsjurist en rechter beide professionals zijn en vanuit hun eigen positie samenwerken aan een gezamenlijk eindproduct. Aansluitend sta ik stil bij de rechtsstatelijke normering van de samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter. Ik heb in dit artikel met name het bestuursrecht in gedachten en ik maak op verschillende plaatsen gebruik van mijn ervaring als gerechtsjurist bij de Centrale Raad van Beroep (CRvB).

Kwaliteit van rechtspraak

Over de kwaliteit van rechtspraak en het rechterlijk werk is heel veel geschreven. Het gaat dan meestal niet over de kernwaarden, zoals onafhankelijkheid, onpartijdigheid of integriteit. Het gaat vaker om andere aspecten van kwaliteit, zoals maatwerk, probleemoplossend vermogen, toegankelijkheid, voorspelbaarheid, communicatie, finaliteit en acceptatie van de uitkomst.⁹ Deze kwaliteitsaspecten komen ook terug in het fraaie NJV-advies van De Bock uit 2015.¹⁰ Daarin ontwikkelde De Bock kwaliteitseisen voor de inhoud en totstandkoming van rechterlijke beslissingen. Zij liet zich inspireren door het werk van Ten Berge, die als bepalend voor de kwaliteit van rechtspraak drie dimensies noemde: het moreel gehalte, het professioneel gehalte en het praktisch gehalte.¹¹ Een daarmee vergelijkbaar onderscheid maakte ook Hirsch Ballin, namelijk tussen de werkwijze, het product en de praktische waarde van het product.¹² Deze drie dimensies sluiten ook aan bij het

⁶ Brillman & Hermans 2022, p. 13-16.

⁷ Zie de rapporten *Lessen uit de kinderopvangtoeslagzaken*, p. 54-56, en *Verslag van de werkgroep rechterlijke oordeelsvorming*, p. 31-34, 48-50 en 54-55 (beide gepubliceerd op de website van de Raad van State) en de rapporten *Recht vinden bij de rechtbank*, p. 46-47, 56 en 61 en *Recht doen aan kinderen en ouders*, p. 83 en 87 (beide gepubliceerd op de website van de Rechtspraak).

⁸ Zie daarover met verdere verwijzingen Holvast 2017, p. 217 e.v. en Holvast & Stoepker 2022, p. 480-486.

⁹ Zie bijv. Van Ettehoven 2018, p. 301-311.

¹⁰ De Bock 2015, p. 56-108.

¹¹ Ten Berge 1998, p. 29-30.

¹² Hirsch Ballin 1998, p. 337.

werk van De Groot, die schreef dat een rechterlijke beslissing begrijpelijk moet zijn met het hoofd, invoelbaar met het hart en uitvoerbaar met de benen.¹³ De Bock vertaalde dit alles vervolgens in drie basiskwaliteitseisen: ambachtelijkheid, effectiviteit en rechtvaardigheid.

Onder ambachtelijkheid verstaat De Bock de wijze waarop een rechterlijke beslissing tot stand komt en het eindproduct zelf.¹⁴ Er zijn vier aspecten van ambachtelijkheid. Er moet sprake zijn van een deugdelijk feitenonderzoek, een volwaardige mondelinge behandeling, een deskundige toepassing van geldende rechtsregels en een begrijpelijke en overtuigende motivering van de beslissing. Deze eisen zijn slechts gedeeltelijk op papier gesteld. Voor wat betreft het bestuursrecht vloeien zij niet alleen voort uit de Awb, uit de rechtspraak en uit de professionele standaarden, maar ook uit de daarover in de praktijk ontwikkelde opvattingen en gebruiken.

Bij effectiviteit gaat het volgens De Bock om de praktische waarde van de rechterlijke beslissing: leidt de rechterlijke beslissing tot het daarmee beoogde doel?¹⁵ Het gaat dus om de effecten, zowel voor de samenleving als voor de procespartijen. Er zijn drie aspecten van effectiviteit, namelijk dat geschillen tijdig en finaal worden beslecht en dat de beslissing over het geschil bijdraagt aan de oplossing van het onderliggende conflict of probleem dat partijen verdeeld houdt.¹⁶

Met de kwaliteitseis van rechtvaardigheid bedoelt De Bock dat de rechter in een concreet geval, rekening houdend met de opvattingen in de maatschappij, recht moet doen aan dat concrete geval.¹⁷ Anders gezegd: de rechter moet maatwerkbeslissingen nemen en zoeken naar een voor de burger en de maatschappij bevredigende oplossing voor geschillen, conflicten en/of problemen. Van de rechter mag daarbij worden verwacht dat zijn denkhouding is dat regelgeving aan het vinden van zo'n oplossing niet in de weg staat.¹⁸

In het vervolg van dit artikel bespreek ik het werk van de gerechtsjurist en de samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter tegen de achtergrond van de hiervoor besproken kwaliteitseisen voor de inhoud en totstandkoming van rechterlijke beslissingen.

Samenwerken aan ambachtelijkheid

Het rechterlijk ambacht vereist dat scherp wordt gekeken welke feiten voor de behandeling van de zaak relevant zijn en dat deze feiten met partijen worden besproken. De rechter kan daarover vragen stellen en partijen moeten in de gelegenheid worden gesteld daarover hun zegje te doen. De rechter hakt vervolgens een knoop door en neemt een beslissing. Hij zal vervolgens aan partijen (moeten) uitleggen waarom juist deze beslissing is genomen, en niet een andere.

---

¹³ De Groot 2008, p. 2.

¹⁴ De Bock 2015, p. 58-87.

¹⁵ De Bock 2015, p. 95-108.

¹⁶ Ook Van Ettehoven & Marseille (2017) hanteren deze kwaliteitseis in hun NJV-advies.

¹⁷ De Bock 2015, p. 87-95.

¹⁸ Zie ook Ortlep 2020 en Ortlep 2022.

De gerechtsjurist levert een belangrijke bijdrage aan het voor het voetlicht brengen van de voor de zaak relevante feiten. Dat gebeurt in de praktijk op drie niveaus: praktisch, informierend en complements. Op het eerste niveau (praktisch) brengt de gerechtsjurist een logische ordening in de stukken aan en haalt hij dubbele stukken uit het (werk)dossier. Wanneer wordt gewerkt met een digitaal dossier kan de gerechtsjurist de rechter van dienst zijn door daarin tabjes te maken. Al deze werkzaamheden maken het dossier voor de rechter toegankelijk en behapbaar: hij kan snel door het dossier heen. Daarna informeert de gerechtsjurist de rechter over de zaak. Vanaf dit tweede niveau gaat de gerechtsjurist dus inhoudelijk met de zaak aan de slag: hij schrijft een instructie (soms in de vorm van een conceptuitspraak). Aan de hand daarvan leidt de gerechtsjurist de rechter door het dossier. De gerechtsjurist wijst bijvoorbeeld op relevante feiten zoals die uit het dossier blijken, en vermeldt daarbij vindplaatsen in het dossier. Het gaat dan niet alleen om de (grondslag van de) besluitvorming, de omvang van het geding, de huidige situatie of de standpunten van partijen, maar ook om relevante randomstandigheden. Lopen er meer procedures? Hoe zijn partijen met elkaar in aanraking gekomen? Zijn er onderliggende conflicten, problemen of belangen? Kortom: de gerechtsjurist maakt de rechter duidelijk waar de zaak over gaat (welk juridisch geschil ligt ter beslechting voor?) en om gaat (zijn er eventuele onderliggende conflicten en/of problemen?). Bij sommige gerechten hebben gerechtsjurist en rechter trouwens vooroverleg over welke voorbereiding de rechter nodig heeft voordat de gerechtsjurist aan de slag gaat.¹⁹ Het algemene spraakgebruik in de rechtspraak dat gerechtsjuristen *zaken* instrueren is dus niet helemaal correct; gerechtsjuristen instrueren vooral *de rechter*. En rechters hebben even daarvoor soms de gerechtsjurist al geïnstrueerd.

De gerechtsjurist beoogt vervolgens op het derde niveau een inhoudelijke, complementerende bijdrage te leveren aan het feitenonderzoek. De gerechtsjurist zal beoordelen of er voldoende informatie in het dossier zit om een beslissing te kunnen nemen. Zijn er bijvoorbeeld feiten die relevant (kunnen) zijn voor de behandeling van de zaak, maar die nog niet volledig zijn belicht? Zo ja, dan zal de gerechtsjurist de rechter (onderbouwd) adviseren hoe deze, met het oog op die benodigde feitenvergaring, van zijn bevoegdheden gebruik kan maken. Het gaat dan bijvoorbeeld om de bevoegdheid van de rechter om partijen en anderen om inlichtingen dan wel stukken te vragen, een deskundige te benoemen of een comparitie te houden. De gerechtsjurist geeft ook aan hoe de zaak, gegeven de stand van het feitenonderzoek, zou moeten worden afgedaan. Het advies aan de rechter baseert de gerechtsjurist op een juridische analyse van de zaak en – soms – ook op ervaringen die zijn opgedaan in vergelijkbare zaken. In voorkomende gevallen gaat het advies vergezeld van concept-processtukken, zoals een brief met vragen aan partijen. In de praktijk wordt ook wel gesproken van het voeren van regie.²⁰ In een brief kan bijvoorbeeld worden gevraagd om feiten te verhelderen, (onderliggende) belangen toe te lichten, de huidige situatie voor het voetlicht te brengen of beroepsgronden uit te werken of te onderbouwen. Maar partijen kunnen ook worden gewezen op feiten, beroepsgronden, bewijslastverdeling of vaste rechtspraak, met de vraag daarop te reageren. Over de noodzaak tot het voeren van regie alsook de inhoud daarvan hebben de gerechtsjurist en

¹⁹ Zie bijv. De Meulder, Moed & Stoové 2023, p. 17 over de situatie bij de rechtbank Midden-Nederland.

²⁰ De Meulder, Moed & Stoové 2023, p. 3-24.

rechter meestal overleg (bijvoorbeeld fysiek, per e-mail, via beeldbellen of telefonisch). Zo'n overleg is een informeel samenwerkingsmoment. De gerechtsjurist doet een concreet voorstel, de rechter reageert. Er ontstaat een dialoog en soms een debat. Maar soms ook niet, bijvoorbeeld wanneer de gerechtsjurist zeer ervaren is, al lang met de rechter samenwerkt en de rechter op hem en zijn beoordelingsvermogen vertrouwt. Of wanneer het advies van de gerechtsjurist minder waardevol is, bijvoorbeeld omdat de gerechtsjurist juist wat minder ervaring heeft (dan geeft de rechter hem een opdracht). De rechter is vervolgens in alle gevallen alleen verantwoordelijk voor de beslissing; zo nodig redigeert of corrigeert hij daarom de door de gerechtsjurist geschreven conceptprocesstukken. De reactie van partijen biedt vervolgens meestal een schat aan nieuwe informatie, die de rechter kan betrekken bij de behandeling van de zaak. Ook daarbij ondersteunt de gerechtsjurist hem: hij gaat opnieuw met de zaak aan de slag op de drie niveaus.

Op de zitting heeft de gerechtsjurist meestal een weinig zichtbare rol. Die rol wordt, zo is mijn ervaring, soms nog kleiner wanneer gebruik wordt gemaakt van de diensten van zittingsgriffiers (zoals bij de CRvB het geval is). Deze zittingsgriffiers verrichten griffierswerkzaamheden, zoals het maken van aantekeningen tijdens de zitting. Zij hebben een toga aan en zitten op de plek van de griffier (voor partijen doorgaans rechts van de rechter). De gerechtsjurist zit in deze opstelling voor partijen doorgaans links van de rechter of aan een aparte tafel en heeft géén toga aan. De situatie levert wel eens vreemde blikken op.²¹ Ondanks de weinig zichtbare rol, levert de gerechtsjurist een belangrijke bijdrage aan de volwaardigheid van de behandeling van de zaak ter zitting. De aan het begin van deze paragraaf beschreven samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter voorafgaand aan de zitting is erop gericht de zitting zelf soepel te laten verlopen. De gerechtsjurist draagt er namelijk met de instructie aan bij dat een zaak in al zijn facetten tijdens de zitting kan worden besproken. Bijvoorbeeld door te adviseren over de vragen die de rechter tijdens de zitting aan partijen kan of zou moeten stellen. De gerechtsjurist kan ook bijdragen aan het gesprek tijdens de zitting door partijen, opnieuw in overleg met de rechter, een zittingsagenda te sturen. Daarin wordt aangekondigd wat tijdens de zitting (mogelijk) met partijen zal worden besproken. Partijen kunnen zich daarmee beter op de zitting voorbereiden.²²

Tijdens het gesprek in de raadkamer neemt de rechter een beslissing. Hoewel enkel de rechter voor de beslissing de verantwoordelijkheid draagt, is de gerechtsjurist een belangrijke gesprekspartner van de rechter. Opnieuw voorziet de gerechtsjurist de rechter namelijk van onderbouwd advies: welke beslissing zou hij moeten nemen? Aan de hand van dat advies kan de rechter in zijn eigen oordeel worden bevestigd of juist niet. Een bevestiging biedt vertrouwen. Denkt de gerechtsjurist anders over de uitkomst, dan is dat meestal aanleiding voor een gesprek. De rechter kan zijn oordeel heroverwegen, dan wel kunnen gerechtsjurist en rechter samen tot een dragende motivering komen van het oordeel van de rechter.

---

²¹ Hoewel de meeste rechters de gerechtsjurist en de griffier kort introduceren heb ik wel eens meegemaakt dat partijen enigszins vragend mijn richting op keken.

²² De Meulder, Moed & Stoové 2023, p. 19.

De gerechtsjurist behoort dus tijdens het gesprek in de raadkamer tegenspraak te bieden en kritisch te reflecteren op het oordeel van de rechter. De kwaliteit van de rechterlijke beslissing neemt daardoor toe.

Zodra de rechter een beslissing heeft genomen is de gerechtsjurist de eerste die aan de slag gaat. Hij maakt een conceptuitspraak (of legt de laatste hand aan een eerder geschreven conceptuitspraak). De gerechtsjurist schrijft op voor partijen begrijpelijke en toegankelijk wijze op welke beslissing is genomen en waarom. Hij kiest een opbouw en formuleert de overwegingen. Hoewel de conceptuitspraak in feite een tekstvoorstel is, waarvan de rechter altijd kan afwijken, kan niet worden ontkend dat ervaren gerechtsjuristen – net als rechters – daarin hun ‘vingerafdrukken’ achterlaten.²³ En omdat enkel de rechter verantwoordelijk is voor de uitspraak, is het zaak dat gerechtsjurist en rechter tijdens het overleg in de raadkamer niet enkel spreken over welk dictum wordt gekozen, maar ook over de structuur van de uitspraak en welke argumenten waar terecht moeten komen. Daarmee is de leidende positie van de rechter gewaarborgd. Het bijkomstig effect is dat het schrijfproces sneller zal kunnen verlopen en het eindresultaat begrijpelijker zal kunnen zijn.²⁴

Tot zover ben ik uitgegaan van de situatie dat één gerechtsjurist samenwerkt met één rechter. Dat komt in de praktijk veel voor, bijvoorbeeld als een zaak enkelvoudig wordt behandeld. Maar het is niet de enige samenwerkingconfiguratie, er zijn ook andere vormen. Die hebben gemeen dat wordt samengewerkt in een netwerk van meer dan twee professionals. Ik onderscheid hier drie configuraties.²⁵ De eerste configuratie is de meervoudige behandeling (één gerechtsjurist en drie rechters). Deze kamercombinatie heeft consequenties voor het overleg in de raadkamer. De gerechtsjurist geeft in het gesprek in de raadkamer eerst en vooral een aftrap van de discussie. In de dialoog die daarop volgt zullen de leden van de kamer met name elkaar bijvallen en aan- en tegenspreken. De gerechtsjurist zal daartussen zijn plek moeten vinden. Samenwerken in een kamer met meerdere rechters vergt van de gerechtsjurist moed. Het is dus niet verwonderlijk dat de ondersteuning van zulke kamers wordt gedaan door ervaren gerechtsjuristen (bij de CRvB vaak door gerechtsauditeurs). De tweede configuratie is de behandeling van de zaak door een meervoudige kamer, waarbij twee of meer gerechtsjuristen ondersteuning bieden. Deze configuratie wordt in de praktijk gebruikt in zaken met ingewikkelde juridische aspecten. Bij de CRvB bijvoorbeeld in zaken met een Europeesrechtelijke of internationaalrechtelijke dimensie. In zo’n zaak kan een gerechtsjurist van de Internationale Kamer aan de zittingskamer worden gekoppeld. Hij zal het schrijven van een deel van de instructie op zich nemen en/of de kamer van advies voorzien.²⁶

²³ Mascini & Holvast 2023, p. 18-20.

²⁴ Van der Bruggen 2018.

²⁵ Twee bijzondere configuraties en hun juridische ondersteuning laat ik hier buiten beschouwing: de grote kamer en de gemengde kamer.

²⁶ De Internationale Kamer heeft overigens, net als de andere werkstromen van de CRvB, ‘eigen’ rechters. Bepaalde zaken worden direct aan de rechters uit deze kamer toebedeeld.

In de derde en laatste configuratie werken de bij een zaak betrokken gerechtsjurist(en) en rechter(s) samen met een of meer andere gerechtsjuristen en/of rechters die niet inhoudelijk betrokken zijn of worden bij de behandeling van de zaak. Deze ‘buitenstaanders’ denken slechts mee en fungeren als klankbord.²⁷ Zij hebben immers slechts beperkt zicht op de inhoud van de zaak. Het gaat bijvoorbeeld om kwaliteitscoördinatoren, stafjuristen/juridisch adviseurs of medewerkers van een wetenschappelijk-ondersteunende dienst.²⁸

Samenwerken aan effectiviteit

De rechter heeft de wens dat zijn uitspraken effect sorteren. Het gaat daarbij om de gevolgen van een rechterlijke beslissing voor partijen en soms de samenleving. Zij verwachten dat de rechter ‘goed’ recht spreekt en dat ze wat ‘aan de uitspraak hebben’.

Tijdigheid is het eerste aspect van effectiviteit. Tijdige rechtspraak draagt bij aan het realiseren van de rechtsstaat: *justice delayed is justice denied*. Rechterlijke procedures moeten niet onnodig lang duren. Hoewel de rechter leidend is, moet de waarde van de gerechtsjurist voor het tijdig afdoen van zaken niet worden onderschat.

Dat begint al bij binnenkomst van een zaak. In de werkstroom Sociale verzekeringen van de CRvB worden zaken bijvoorbeeld ‘getypeerd’, voordat ze voor een inhoudelijke behandeling worden toebedeeld aan een vooronderzoekskamer en gerechtsjurist. Dat betekent dat een zaak door een gerechtsjurist, aan de hand van het onderwerp en met het oog op een zorgvuldige en tijdige afdoening, in de juiste zaakstroom wordt geplaatst. Het heeft overeenkomsten met triage. Zaken kunnen bijvoorbeeld worden getypeerd voor een enkelvoudige of meervoudige behandeling of een behandeling zonder zitting. Of voor een behandeling met voorrang, bijvoorbeeld omdat overschrijding van de redelijke termijn in zicht komt. Aan de hand van de typering zal de griffie zaken op zittingen plannen. De rechter kan trouwens, bijvoorbeeld op voorstel van de gerechtsjurist, altijd afwijken van de planning van de griffie. Hiermee heeft de gerechtsjurist direct invloed op de tijdigheid van de afdoening. Zaken die meervoudig moeten worden behandeld liggen vaak wat langer op de plank dan zaken die enkelvoudig of zonder zitting kunnen worden afgedaan.

De gerechtsjurist heeft vervolgens ook binnen een individuele procedure een belangrijke taak de snelheid te bewaken. Hij zal (uitspraak)termijnen bewaken en zorgen dat er vaart blijft in de behandeling van de zaak. Denk aan de situatie dat (voor of na de zitting) vragen zijn gesteld aan partijen of een deskundige is ingeschakeld. De gerechtsjurist zal dat in de gaten houden en zorgen voor opvolging. Bijvoorbeeld door te bellen en te vragen naar de stand van zaken als een reactie te lang uitblijft. En als er reactie is ontvangen van partijen of een deskundige, zal de gerechtsjurist met gezwinde spoed een aanvullende instructie maken, zodat de zaak niet te lang blijft liggen. Conceptuitspraken behoren verder met enige snelheid te worden geschreven en als om andere redenen nog geen uitspraak kan worden gedaan, bijvoorbeeld omdat afstemming binnen of buiten het eigen gerecht nodig is, zal de gerechtsjurist de tijdigheid bewaken.

²⁷ Zulks is volgens de Hoge Raad ook niet in strijd met artikel 6 EVRM, zie HR 16 juni 2023, ECLI:NL:HR:2023:926.

²⁸ Zie uitgebreider Stoeper 2023, p. 161-169.

Het tweede aspect van effectiviteit is finaliteit. Daarmee wordt bedoeld dat de rechter met zijn uitspraak beoogt een definitief einde te maken aan het geschil waarvoor partijen bij hem zijn gekomen. Hij wil het liefst niet dat partijen later opnieuw voor de deur staan met een nieuw geschil. Kortom, een oplossing voor het voorliggende geschil moet geen nieuwe geschillen oproepen. Dat betekent dat de gerechtsjurist in de voorbereidingsfase en tijdens het overleg in de raadkamer goed moet na- en meedenken over de wijze van afdoening. De beslissing moet bijvoorbeeld geen onduidelijkheid of nieuwe vragen bij partijen oproepen. Dat betekent ook dat de gerechtsjurist, als daartoe aanleiding bestaat, de rechter moet wijzen op de mogelijkheden dan wel noodzaak van breder overleg en afstemming.

Oplossingsgerichtheid is het derde en laatste aspect van effectiviteit. Dit aspect ziet – in het verlengde van finaliteit – op de toenemende rechterlijke aandacht voor het oplossen van conflicten tussen en problemen van partijen. In deze ontwikkeling, bekend onder de noemer maatschappelijk effectieve rechtspraak, gaat het erom dat ‘met de interventie van de rechter ook een bijdrage wordt geleverd aan de oplossing van het probleem dat tot een zaak heeft geleid’.²⁹ De rechter zal dus niet alleen het juridische geschil tussen partijen beslechten, maar – als dat mogelijk is – ook het daaraan ten grondslag liggende conflict en de problemen die daarvoor aanleiding (b)lijken te zijn. Bij de CRvB gaat het bijvoorbeeld om het project *Gericht Op Oplossing*.³⁰

Ook bij conflict- en probleemoplossing wordt door gerechtsjurist en rechter samengewerkt. Die samenwerking concentreert zich in de fase voorafgaand aan de zitting. De gerechtsjurist heeft een initiërende rol en een signaalfunctie. Hij kan de rechter op het spoor zetten van eventuele onderliggende conflicten en problemen en hem voorzien van de benodigde handvatten om die (te proberen) op te lossen. Dat gebeurt door in geschikte zaken in de instructie verder te kijken dan het strikt juridische domein. De gerechtsjurist stelt zichzelf de vraag waar het tussen partijen is misgegaan en hoe zij weer tot elkaar kunnen worden gebracht. De gerechtsjurist zal onderliggende conflicten en problemen inventariseren, verkennen, verhelderen, ordenen en prioriteren.³¹ Ook zal hij aandacht besteden aan emoties en de wederzijdse belangen van de betrokken partijen. De blik is gericht op zowel het verleden als de toekomst (dat laatste vooral als partijen nog met elkaar verder moeten). Vervolgens zal de gerechtsjurist mogelijke oplossingsrichtingen bedenken, verkennen, doordenken en uitwerken. Daarbij blijft overigens altijd het toepasselijke recht leidend. Eventuele oplossingsrichtingen kan de rechter in het kader van het voeren van regie aan partijen voorhouden, tijdens de zitting met het oog op een schikking met hen bespreken of – soms nadat de gerechtsjurist daarop tijdens het overleg in de raadkamer nog eens heeft gewezen – verwerken in een uitspraak. Bij een conflict- en probleemoplossende zaaksbehandeling verricht de gerechtsjurist andersoortige activiteiten dan in zaken waarin dat niet gebeurt. Nog steeds ondersteunt hij de rechter bij de

---

²⁹ Kamerstukken II 2017/18, 29 279, nr. 425, p. 2.

³⁰ Zie over project *Gericht Op Oplossing* ook Stoeper & Schulmer 2023, p. 134-138.

³¹ Allewijn 2011, p. 107-127 en Allewijn 2022, p. 1364-1366.

behandeling van de zaak, maar zijn focus is verlegd van de toepassing van het geldende recht en de vraag welke uitspraak moet worden gedaan naar het aan de hand van het geldende recht vinden van een geschikte oplossing voor de zaak en onderliggende conflicten en problemen. Dit vraagt wat van de capaciteiten van de gerechtsjurist. Hij zal uiteraard een uitstekend jurist moeten zijn. En hij zal de blik naar buiten moeten hebben gericht om te achterhalen waar het de mensen achter de zaak écht om gaat. Maar minstens net zo belangrijk is dat de gerechtsjurist beschikt over een flinke dosis creativiteit, vindingrijkheid, originaliteit en nieuwsgierigheid om onderliggende conflicten en problemen te kunnen ontdekken en helpen oplossen.

Samenwerken aan rechtvaardigheid

Op de rechter rust de last in een concrete zaak een rechtvaardige beslissing te nemen.³² Dat is vaak niet eenvoudig. Sommige zaken vereisen bijvoorbeeld (vooral) een afgewogen oordeel over de feiten. Andere zaken hebben een meer juridisch-technische benadering nodig, waarvoor zorgvuldig en precies moet worden nagedacht over (uitleg en toepassing van) het wettelijke kader. In zulke zaken kunnen bovendien lijnen worden uitgezet die mogelijk gevolgen hebben voor anderen dan procespartijen of voor (processen bij) uitvoeringsinstanties.

De rechter laat zich in beide gevallen bijstaan door een gerechtsjurist. Twee weten immers meer dan een. De beste en meest creatieve resultaten worden bereikt tijdens een vrije dialoog. In elk geval, zo is mijn ervaring, komen er tijdens een dialoog veel meer of andersoortige argumenten ter tafel dan wanneer over de zaak achter het eigen bureau wordt nagedacht. Bovendien kunnen deze argumenten direct actief worden besproken en afgewogen pro of contra de voorgenomen beslissing. Met de inbreng van een gerechtsjurist, zowel als het een feitelijke zaak als een meer juridisch-technische zaak betreft, kan de rechter dus zijn voordeel doen. De dialoog heeft ook nog een ander belangrijk voordeel: de rechter krijgt de kans zijn beslissing voor te leggen aan een onafhankelijke persoon die de zaak inhoudelijk kent. De gerechtsjurist kan als het ware het morele kompas van de rechter ijkken. Rechterlijke beslissingen wordt daardoor sterker en rijker. De gerechtsjurist reageert immers op de beslissing van de rechter en de daaraan ten grondslag gelegde argumenten: instemmend of kritisch. Een instemmende reactie biedt vertrouwen. Een kritische reactie betekent misschien wel dat men terug moet keren naar de tekentafel. En als het gaat om een buikpijnzaak, biedt de dialoog de gerechtsjurist de mogelijkheid om 'op de stopknop te drukken' en de vraag te stellen of er écht geen andere, meer rechtvaardige oplossing voor de concrete zaak te vinden valt.³³

Het zal geen verrassing zijn dat het bij dit alles van wezenlijk belang is dat de gerechtsjurist goed is opgeleid, dat hij weet waarover de zaak gaat (en soms ook wat zich daar rondom afspeelt) en dat hij er niet voor terugdeinst de rechter tegen te spreken en 'op de stopknop te drukken' als hij het niet

³² Uiteraard voor zover partijen hun zaak niet op andere wijze, bijv. via een schikking, oplossen. De rechter kan partijen ook daarbij van dienst zijn.

³³ Zie daarover bijv. ook Verslag van de werkgroep rechterlijke oordeelsvorming, p. 54-55 (gepubliceerd op de website van de Raad van State).

met hem eens is. Bovendien zal hij ook hier de blik naar buiten moeten hebben gericht om te kunnen zien en beoordelen wat de effecten zijn van rechtsregels op het gewone leven. Dat alles vergt ook weer wat van de rechter. Hij moet vertrouwen hebben in de gerechtsjurist, hem ruimte bieden en voor tegenspraak ontvankelijk zijn. Dat betekent dat de rechter actief moet luisteren naar wat de gerechtsjurist van de zaak vindt. Soms is samenvatten en doorvragen nodig. De rechter zal de gerechtsjurist ook moeten toestaan op de hiervoor genoemde stopknop te drukken.

De institutionele context – en dus de rol van het gerecht – moet hierbij trouwens niet worden vergeten. Om samenwerking te bevorderen zal een gerecht onder andere behoren uit te dragen dat gerechtsjuristen en rechters hetzelfde doel voor ogen hebben, namelijk het doen van rechtvaardige uitspraken. Het gerecht zou gerechtsjuristen ruimte moeten bieden hun professionele geluid te laten horen en hen daartoe ook uitnodigen, aanmoedigen en trainen. Hierbij hoort ook het nastreven van een cultuur van het geven en ontvangen van feedback, ongeacht (bijvoorbeeld) rang of aantal dienstjaren. Deze taken zijn voor het gerecht weggelegd, omdat gerechtsjuristen geen rechters zijn en daarom niet uit hoofde van hun functie automatisch een bepaalde gezagspositie hebben. Het leveren van een bijdrage aan rechtvaardige uitspraken vereist echter wel een bepaald gezag.

Rechtsstatelijke samenwerking

In de vorige paragrafen heb ik geschreven over het werk van de gerechtsjurist en hoe de samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter op het niveau van individuele zaken bijdraagt aan de kwaliteit van rechterlijke beslissingen. In deze paragraaf sta ik stil bij de rechtsstatelijke normering van de samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter.

Dat is nodig, want de samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter brengt rechtsstatelijke spanning mee. De gerechtsjurist is geen rechter, maar uit eerder onderzoek volgt dat hij als gevolg van de samenwerking met de rechter vaak wél een zekere mate van invloed op de inhoud van rechterlijke beslissingen en dus de uitkomst van zaken heeft.³⁴ Dat dit spanning oplevert bleek bijvoorbeeld toen de rechtbank Midden-Nederland op 26 augustus 2021 een uitspraak ondertekende met: 'Dit is de beslissing van de rechtbank, genomen door mr. [de rechter], in samenwerking met mr. [de griffier].' Dat wijkt af van de gebruikelijke formule ('deze uitspraak is gedaan door [de rechter] en in tegenwoordigheid van [de griffier]').³⁵ Op social media-platform LinkedIn oogste de uitspraak lof. Anderen waren kritisch, zoals Brillman & Hermans.³⁶

Volgens mij zijn er drie scenario's voor de rechtsstatelijke normering van de samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter. Deze bespreek ik hierna, waarbij ik van elk scenario enkele voor- en nadelen schets als het gaat om de bijdrage van de gerechtsjurist aan de kwaliteit van rechterlijke beslissingen.

³⁴ Holvast 2017 (met name hoofdstukken 7 en 8) en Mascini & Holvast 2020, p. 14-18.

³⁵ Rb. Midden-Nederland 26 augustus 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:4641. Deze uitspraak is trouwens niet de eerste of enige waarin een andere formule van de ondertekening wordt gehanteerd. Zie bijv. Rb. Amsterdam 13 oktober 2020, ECLI:NL:RBAMS:2020:5158 en Rb. Den Haag 17 november 2020, ECLI:NL:RBDHA:2020:14578.

³⁶ Brillman & Hermans 2022, p. 13-16.

In het eerste scenario staat het perspectief van de institutionele verdeling van verantwoordelijkheden centraal. De rechter is dé juridisch professional in de Rechtspraak. Alleen hij heeft de wettelijke taak recht te spreken en alleen hij is daarvoor verantwoordelijk. De gerechtsjurist komt geen bevoegdheid toe. Zijn invloed en betrokkenheid behoort dus te worden teruggedrongen tot een minimum.³⁷ Het gevolg is dat enkel de rechter inhoudelijk bezig mag zijn met zaken, en dat de ondersteuning van de gerechtsjurist zich zal behoren te beperken tot uitsluitend praktische aangelegenheden. De samenwerking zal vooral feitelijk zijn, en dus niet inhoudelijk. Denk aan het toegankelijk maken van het dossier, het opsommen van kale feiten die uit het dossier volgen, het maken van aantekeningen ter zitting ten behoeve van het geheugen van de rechter en het administratief verwerken van een door de rechter geschreven uitspraak. De gerechtsjurist verwordt tot administratieve hulp. De nadelen van dit scenario liggen voor de hand: de gerechtsjurist zal niet langer kunnen bijdragen aan de kwaliteit van door de rechter genomen beslissingen. De rechter zal het alleen moeten doen. Dat kost hem (veel) meer tijd, zodat de procedure in elk geval niet sneller zal verlopen. Voordelen zijn er natuurlijk ook. De rechter, partijen en de samenleving zullen zich ervan kunnen vergewissen dat zijn beslissing niet wordt beïnvloed van buitenaf. Voor partijen en de samenleving is de gang van zaken transparant, waaraan zij het vertrouwen zullen kunnen ontleen dat zaken onafhankelijk en onpartijdig worden behandeld.

Het perspectief van efficiëntie en effectiviteit staat centraal in het tweede scenario. De gerechtsjurist en rechter zien elkaar in dit scenario als betekenisvolle partner bij een gezamenlijk doel: het doen van goede en rechtvaardige uitspraken. De gerechtsjurist wordt gezien als een professional die serieus wordt genomen en waarde kan toevoegen aan het proces en het eindproduct. Hij voelt zich ook betrokken. Rechterlijke bemoeienis en eindverantwoordelijkheid blijft in dit scenario gewaarborgd en het uitgangspunt blijft overeind: de rechter beslist en de gerechtsjurist ondersteunt. De gerechtsjurist wordt géén medebesliser; hij werkt onder verantwoordelijkheid van de rechter.³⁸ De ondersteuning van de gerechtsjurist zal desondanks toch (vooral) inhoudelijk zijn. De gerechtsjurist zal, na overleg en met toestemming van de rechter, veel van het noodzakelijke voorbereidend werk kunnen doen, ook in de richting van partijen. Bijvoorbeeld tijdens het vooronderzoek.³⁹ Dat draagt bij aan de kwaliteit van rechterlijke beslissingen, omdat – zoals in de voorgaande paragrafen al besproken – de verschillende facetten van een zaak beter naar voren kunnen komen. De rechter krijgt in dit scenario bovendien lucht. Hij kan leunen op de gerechtsjurist. Deze taakverdeling maakt bovendien mogelijk dat voor de rechter tijd en ruimte ontstaat om complexe zaken, waarbij zijn betrokkenheid strikt vereist is, naar zich toe te trekken. Een vergelijkbare ontwikkeling is zichtbaar in het buitenland, bijvoorbeeld bij de *Høyesterett* (Hoge Raad) in Noorwegen. Dat gerecht zette *law clerks*

---

³⁷ Vgl. Brillman & Hermans 2022, p. 15 en Holvast & Lindeman 2017, p. 324. Zie ook Holvast & Lindeman 2020, p. 379-381, die spreken van het *pure professional paradigm*.

³⁸ Vgl. Holvast & Lindeman 2017, p. 324 en CCJE 2019 (onderdeel 19). Zie ook Holvast & Lindeman 2020, p. 381-383, die spreken van het *new professional paradigm*.

³⁹ Zie bijvoorbeeld Stoepker & Schulmer 2021, p. 7-52 (lichte variant).

in om te kunnen transformeren van een *court of appeal* naar een *court of precedent*. Rechters kregen door de inzet van law clerks namelijk de handen vrij om zelf actiever betrokken te zijn bij impactvolle zaken en daarin uitspraken te doen.⁴⁰

Gerechtsjurist en rechter houden elkaar in dit scenario dus in evenwicht. Ze houden elkaar scherp, vullen elkaar aan en wijzen elkaar op kansen en bedreigingen in zaken en in processen. Dat is het belangrijkste voordeel. Maar dit scenario kent ook nadelen. De belangrijkste is dat partijen zal moeten worden uitgelegd wie de gerechtsjurist eigenlijk is en wat hij precies doet (en ook wat hij niet doet). Dat vraagt wat van de gerechtsorganisatie en van de individuele rechters en gerechtsjuristen. Gebeurt dat niet, dan leidt dat tot wantrouwen tegenover de gerechtsjurist.⁴¹ Bovendien zal moeten worden voorkomen dat gerechtsjuristen toch (feitelijk) medebeslisser worden. Het bijvoorbeeld koppelen van ervaren gerechtsjuristen aan minder ervaren of net gerouleerde rechters is voor die rechters weliswaar een effectief middel om snel op vlieghoogte te komen, maar brengt dus ook risico's mee. Dat geldt ook voor de ondersteuning van ervaren gerechtsjuristen aan interne of externe commissies en beraden.

Hoe hiermee om te gaan? Volgens mij zou de oplossing kunnen zijn gelegen in het opstellen van professionele standaarden voor gerechtsjuristen.⁴² Die professionele standaarden, die niet een afgeleide van de standaarden voor rechters zouden moeten zijn, kunnen behulpzaam zijn bij het verschaffen van helderheid op de werkvloer en richting partijen en de samenleving. Hoe wordt er gewerkt, welke onafhankelijkheids-, onpartijdigheids- en integriteitsnormen gelden voor de gerechtsjurist, wat mag de ene professional wel en niet van de andere professional verwachten en hoe zorgen we ervoor dat rechters beslissen en gerechtsjuristen ondersteunen (zonder hun bijdrage aan de kwaliteit van het rechterlijk proces geweld aan te doen)? Professionele standaarden zullen kunnen leiden tot een meer eenduidige, uniforme en rechtsstatelijk verantwoorde aanpak van de behandeling van zaken en de processen binnen de gerechten. Het is mijn ervaring dat tussen gerechten (en onderdelen van dan wel projecten binnen een gerecht) over en weer verschillende verwachtingen, processen en werkwijzen bestaan als het gaat om de professionele samenwerking tussen gerechtsjuristen en rechters.

Het derde en laatste scenario is het meest vergaand. Het gaat uit van een perspectief waarbij als gevolg van een nauwe verbondenheid tussen het werk van de gerechtsjurist en het ambacht van de rechter geen goed onderscheid meer kan worden gemaakt. Deze nauwe verbondenheid ontstaat zodra de gerechtsjurist feitelijk het werk van een rechter verricht. Dergelijke situaties komen sporadisch voor. Soms slechts tijdelijk, bijvoorbeeld bij nieuwe of net overgestapte rechters die ter introductie in het ambacht of een nieuwe rechtsgebied mogen samenwerken met een zeer ervaren

⁴⁰ Grendstad e.a. 2020, p. 173-184.

⁴¹ Rb. Noord-Holland 14 april 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:3371, Rb. Midden-Nederland 17 mei 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:2342 en Rb. Middelburg 6 december 2011, ECLI:NL:RBMID:2011:BU8790 zijn daarvan voorbeelden.

⁴² Zie daarover met verdere verwijzingen Holvast 2017, p. 217 e.v. en Holvast & Stoepker 2022, p. 480-486.

gerechtsjurist. Maar soms ook meer langdurig. Bijvoorbeeld als (ook ervaren) rechters worden ondersteund door zeer ervaren senior gerechtsjuristen die al geruime tijd werkzaam zijn bij een bepaald gerecht en in een bepaald rechtsgebied. Zij weten van de hoed en rand en de rechter moet van goeden huize komen om een andere beslissing te nemen dan zo'n gerechtsjurist 'adviseert'. In de praktijk zijn zulke gerechtsjuristen ook in ander rollen actief bij het opleiding van nieuwe gerechtsjuristen, bijvoorbeeld als docent bij de SSR of als praktijkopleider.

Kortom, nauwe verbondenheid tussen gerechtsjurist en rechter leidt tot een rechtsstatelijke grijstint. Voor de kwaliteit van een rechterlijke beslissing is de verbondenheid natuurlijk geweldig. Door de gerechtsjurist kan immers het voorbereidend werk worden verricht dat van oudsher door de rechter werd gedaan. Denk bijvoorbeeld aan het verrichten van bepaalde handelingen in het vooronderzoek, zodat de zaak zo volledig en doorwrocht mogelijk bij de rechter terechtkomt.⁴³ De rechter krijgt daarmee nog meer tijd om zich bezig te houden met écht rechterlijk werk, zoals beslissen. De (door-slaggevende) invloed van de gerechtsjurist op de beslissing leidt er in dit scenario overigens wel toe dat de mogelijkheid zou moeten bestaan om te verzoeken om wraking van de gerechtsjurist.⁴⁴ En ook het opstellen van harde (gedrags)regels, voor zover die er nu nog niet of in mindere mate zijn, ligt voor de hand.

Maar of dit scenario wel rechtsstatelijk verantwoord is valt te betwijfelen. Partijen brengen hun zaak aan omdat zij een onafhankelijke en onpartijdige derde vragen zich bindend uit te laten over hun geschil, conflict of probleem. De gerechtsjurist staat weliswaar los van partijen, maar is niet zo'n derde, en zal dat ook nooit worden. Hem desondanks op deze wijze inzetten schaadt het publieke vertrouwen in de Rechtspraak. Dat is een belangrijk nadeel. Zelfs al kan de gerechtsjurist gewraakt worden en zelfs al komen er duidelijke (gedrags)regels, dan nog maakt dat hem niet écht onafhankelijk en onpartijdig.

Welk scenario zal nu bewaarheid moeten worden? Hoewel dat een saai antwoord is, denk ik het tweede. Het derde scenario is nogal extreem en het eerste scenario gaat niet ver genoeg. In het eerste scenario komt de gerechtsjurist niet tot zijn recht en in het derde scenario raakt de rechter ondergesneeuwd. Het beste van twee werelden komt samen in het tweede scenario: een beslissende rechter en een ondersteunende gerechtsjurist die gezamenlijk de kwaliteit van de rechtspraak op peil houden en naar nieuwe hoogten kunnen brengen.

Afronding

Samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter is van vitaal belang voor de invulling van het rechterlijk ambacht en voor het tijdig bereiken van finale en rechtvaardige oplossingen voor geschillen, conflicten en problemen in concrete zaken. Gerechtsjurist en rechter zijn professionals die ieder beschikken over unieke kwaliteiten, kennis en vaardigheden. De gerechtsjurist ondersteunt.

⁴³ Zie bijvoorbeeld Stoepker & Schulmer 2021, p. 7-52 (zware variant).

⁴⁴ Vgl. EHRM 21 juni 2011, no. 46575/09, EHRC 2011/123, m.nt. A.M.L. Jansen (*Belizzi/Malta*), Rb. Noord-Holland 14 april 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:3371 en Rb. Midden-Nederland 17 mei 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:2342.

Hij kan de rechter halffabricaten aanreiken en ervoor waken dat het eindproduct voldoet aan wat partijen en de samenleving daarvan verwachten. De rechter beslist. De inbreng van de gerechtsjurist biedt de basis van waaruit de rechter zijn rechterlijke taak kan uitvoeren. De rechter vult aan, schaaft bij, corrigeert of verbetert; hij is en blijft eindverantwoordelijk.

Kortom, gerechtsjurist en rechter maken – net als de dieren in het sprookje van de Bremer stadsmuzikanten – ieder een eigen geluid. Zoals die dieren hun individuele talenten bundelden om een nieuwe harmonie te creëren, leidt de samenwerking tussen gerechtsjurist en rechter tot sterkere en rijkere rechterlijke beslissingen.

Literatuur

Allewijn 2011

D. Allewijn, *Tussen partijen is in geschil... De bestuursrechter als geschilbeslechter* (diss. Amsterdam VU), Den Haag: Sdu Uitgevers 2011.

Allewijn 2022

D. Allewijn, 'Als herstel van vertrouwen het doel is, is herstelbemiddeling het middel', *Nederlands Juristenblad* 2022/1073, p. 1364-1368.

De Bock 2015

R.H. de Bock, 'Grip op kwaliteit. Een model voor inhoudelijke kwaliteit van rechterlijke beslissingen', in: R.H. de Bock, P.J.P.M. van Lochem & R.A.J. van Gestel, *Kwaliteit als keuze* (Handelingen NJV 2015-1), Deventer: Wolters Kluwer 2015, p. 27-140.

Brilman & Hermans 2022

M. Brillman & H.L.C. Hermans, 'Moet de rechter voortaan rechtspreken 'in samenwerking met de griffier'? Natuurlijk niet!', *Nederlands Juristenblad* 2022/3, p. 13-16.

Van der Bruggen 2018

G.G. van der Bruggen, 'Je gaat het pas zien als je het doorhebt', *Trema* 2018/3.

CCJE 2019

Consultative Council of European Judges, Opinion no. 22 on the role of judicial assistants, Straatsburg 2019.

Van Ettekoven 2018

B.J. van Ettekoven, 'Moderne bestuursrechtspraak', in: B.J. van Ettekoven e.a. (red.), *Rechtsorde en bestuur*, Den Haag: Boom Juridisch 2018, p. 301-311.

Van Ettehoven & Marseille 2017

B.J. van Ettehoven & A.T. Marseille, 'Afscheid van de klassieke procedure in het bestuursrecht?', in: L.M. Coenraad e.a., *Afscheid van de klassieke procedure?* (Handelingen NJV 2017-1), Deventer: Wolters Kluwer 2017, p. 139-263.

Grendstad e.a. 2020

G. Grendstad, W.R. Schaffer, J. Øyrehagen Sunde & E.N. Waltenburg, *Proactive and Powerful. Law Clerks and the Institutionalization of the Norwegian Supreme Court*, Den Haag: Eleven International Publishing 2020.

Grimm 2013

W. Grimm & J. Grimm, *The Complete Grimm's Fairy Tales*, New York: Rock Point 2013.

De Groot 2008

G. de Groot, *Het deskundigenbericht in de civiele procedure* (diss. Amsterdam VU), Deventer: Kluwer 2008.

Hirsch Ballin 1998

E.M.H. Hirsch Ballin, 'Dimensies van kwaliteit van rechtspraak. Slotbeschouwing', in: P.M. Langbroek, K. Lahuis & J.B.J.M. ten Berge (red.), *Kwaliteit van rechtspraak op de weegschaal*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1998, p. 337-341.

Holvast 2017

N.L. Holvast, *In the shadow of the judge: The involvement of judicial assistants in Dutch district courts* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Eleven International Publishing 2017.

Holvast & Lindeman 2017

N.L. Holvast & J.W.M. Lindeman, 'De onttovering van de magistratuur', in: R. Staring e.a. (red.), *Over muren van stilzwijgen*, Den Haag: Boom Criminologie 2017, p. 315-328.

Holvast & Lindeman 2020

N.L. Holvast & J.W.M. Lindeman, 'An Inquiry into the Blurring Boundaries between Professionals and Paraprofessionals in Dutch Courts and the Public Prosecution Service', *International Journal of Law in Context* 2020/16, p. 371-389.

Holvast & Stoepker 2022

N.L. Holvast & G.J. Stoepker, 'Professionele standaarden voor juridisch medewerkers. Een belangrijke stap in het professionaliseren van de rechtspraak', *Nederlands Juristenblad* 2022/406, p. 480-486.

Mascini & Holvast 2020

P. Mascini & N.L. Holvast, 'Explaining Judicial Assistants' Influence on Adjudication with Principal-Agent Theory and Contextual Factors', *International Journal for Court Administration* 2020/3.

Mascini & Holvast 2023

P. Mascini & N.L. Holvast, 'Does Delegation of Drafting Duties to Law Clerks Result in Judgments That Show Lack of Confidence in Terms of Writing Style? A Stylometric Analysis', *Journal of Law and Courts* 2023.

De Meulder, Moed & Stoové 2023

K. de Meulder, R.C. Moed & M.C. Stoové, 'Over finalisering en regie – het einde in zicht?', *JBplus* 2023/1, p. 3-24.

Ortlep 2020

R. Ortlep, *Redelijkheid en billijkheid in het bestuursrecht* (oratie OU), Deventer: Wolters Kluwer 2020.

Ortlep 2022

R. Ortlep, 'Wat behoort de rechter naar zijn beste vermogen te doen?', in: R.J.B. Schutgens e.a. (red.), *Toetsingsintensiteit*, Deventer: Kluwer 2022, p. 3-30.

Stoepker 2023

G.J. Stoepker, 'De dienaar van de rechtspraak', in: E. Bauw, A.W.G.J. Buijze & R.J.G.M. Widdershoven (red.), *Met recht, raad en daad* (Langbroek-bundel), Den Haag: Boom Juridisch 2023, p. 161-169.

Stoepker & Schulmer 2021

G.J. Stoepker & F.M.E. Schulmer, 'Experimenteren met het vooronderzoek', in: G.J. Stoepker, F.M.E. Schulmer, C.H.R. Mattheussens & C.A. Blankenstein, *Experimenten in het bestuursrecht* (Jonge VAR-reeks 19), Den Haag: Boom Juridisch 2021, p. 7-52.

Stoepker & Schulmer 2023

G.J. Stoepker & F.M.E. Schulmer, 'Maatschappelijk effectieve rechtspraak bij de CRvB. Ervaringen met probleemoplossende bestuursrechtspraak in hoger beroep', *Nederlands Juristenblad* 2023/115, p. 134-138.

Ten Berge 1998

J.B.J.M. ten Berge, 'Contouren van een kwaliteitsbeleid voor de rechtspraak', in: P.M. Langbroek, K. Lahuis & J.B.J.M. ten Berge (red.), *Kwaliteit van rechtspraak op de weegschaal*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1998, p. 21-40.

Samenwerking tussen rechter en ondersteuner in de praktijk

Interview met Jennifer Franken, Dennis Mühlbacher en Carolien Telman

Bert Marseille en Sebastiaan Princen

Tekst: Sandra van Noord

Juridische ondersteuners spelen samen met rechters een belangrijke rol in de voorbereiding en vaak ook bij het opstellen van de uitspraak. Bert Marseille en Sebastiaan Princen van de redactie van Rechtstreeks spraken met een rechter en twee juridisch ondersteuners: Jennifer Franken, juridisch adviseur in Lelystad, Dennis Mühlbacher, gerechtsjurist in Rotterdam en Carolien Telman, rechter in Noord-Nederland. Hoe ervaren zij de samenwerking, welke rol zouden juridisch ondersteuners moeten spelen en hoe is de waardering over en weer?

Zouden jullie je eerst willen voorstellen: hoe ben je op de plek gekomen waar je nu zit en hoelang doe je dat al?

Jennifer Franken (JF): Ik heb rechten gestudeerd in Utrecht en ben stage gaan lopen bij het gerechtshof in Leeuwarden. Daar ben ik ook gaan werken, in de ondersteuning, en na vier jaar ben ik naar de rechtbank in Lelystad gegaan, ook in een ondersteunende rol. Nu ben ik sinds twee jaar juridisch adviseur en al achttien jaar werkzaam bij de rechtspraak en ook al achttien jaar in het familierecht. Daarbinnen is alimentatie mijn expertise.

Dennis Mühlbacher (DM): Ik ben werkzaam bij de rechtbank Rotterdam. Ik heb ook in Utrecht gestudeerd. Na m'n bachelor, met afstudeerrichting strafrecht en de minor criminologie, heb ik een tussenjaar genomen en ben ik bij een strafrechtadvocaat stage gaan lopen. Daarna heb ik besloten om de master familierecht te gaan doen. Na het afstuderen heb ik eerst een half jaar bij een advocatenkantoor gewerkt, om vervolgens over te stappen naar de rechtbank Rotterdam, waar ik nu ruim een jaar als gerechtsjurist werk bij het team familie.

Carolien Telman (CT): Ik werk al sinds 1995 bij de rechtspraak. Ik heb in Groningen juridische bestuurswetenschappen en daarna Nederlands recht gedaan, publiekrecht. Na eerst een paar functies in het omgevingsrecht ben ik in 1995 stafjurist geworden – zoals dat toen nog heette – bij de rechtbank Leeuwarden, om in 2000 de overstap naar het rechterschap te maken. Ik dacht altijd dat bestuursrecht het allermooiste was wat er was – maar na een paar weken als rechter in opleiding (rio)

bij handelsrecht merkte ik: dit vind ik veel leuker en eigenlijk is dat gevoel nooit meer overgegaan. Na mijn opleiding ben ik een aantal jaren handelsrechter geweest, daarna ben ik overgestapt naar het hof en ben ik daar raadsheer geweest. Maar na een paar jaar dacht ik: het vuurwerk van de eerste lijn past beter bij mij. In 2009 ben ik dus weer teruggegaan en sindsdien zit ik daar – inmiddels heet het rechtbank Noord-Nederland – bij het team handel/kanton als senior rechter. Ik doe vooral de grotere handelsdossiers en kortgedingen. Ook ben ik opleidingscoördinator voor de rio's en praktijkopleider en geef ik cursussen over het schrijven van civiele vonnissen, zowel voor juridische ondersteuners als voor rio's.

Hoe werkt de samenwerking tussen rechters en ondersteuners in de praktijk?

CT: Het verschilt misschien wel per rechtbank. In de afdeling handel/kanton van mijn rechtbank is het delegatiemodel ver doorgevoerd. Afhankelijk van de complexiteit van de zaak wordt een junior of 'gewoon' gerechtsjurist, senior gerechtsjurist of juridisch adviseur op de zaak gezet. In het team waarin ik werk worden de kortgedingvonnissen altijd door de juridische ondersteuners (senior of juridisch adviseur) geschreven. En bij de bodemzaken schrijven de rechters ook en bekijken we bijvoorbeeld wie meer tijd heeft. Een rechter met een full swing praktijk, zoals ik, heeft relatief weinig tijd om het zelf te doen. Ik schat dat wel ongeveer 80 procent van de bodemzaken door de ondersteuning wordt geschreven.

DM: Ik krijg uiterlijk twee weken voor de zitting een stapel dossiers, waarbij ik een week de tijd krijg om de zaken voor te bereiden en de rechter heeft daarna nog een week. De voorbereiding doe ik aan de hand van een voorbereidingsformulier dat er in de basis hetzelfde uitziet als een beschikking, alleen dan met mijn opmerkingen en vragen naar aanleiding van het dossier. Daarbij controleer ik ook de formaliteiten: is de rechtbank bevoegd en is iedereen goed opgeroepen? Maar ook: wat zijn de verzoeken en welk juridisch kader hoort erbij? Naast die voorbereidingen maken we ook *binders*. Dat is een document waarin we alle processtukken samenvoegen met bladwijzers zodat de rechter in één oogopslag ziet wat er in het dossier zit en met één klik op de goede pagina terecht komt. Die voorbereidingen en binders stuur ik naar de rechter en die krijgen zij in het ideale geval een week van tevoren. In de voorfase hebben wij weinig contact met de rechter, dat voorbereiden doen we best wel zelfstandig. Ik stuur vaak, naast de voorbereidingen en binders, een kort overzicht mee naar de rechter: dit zijn de zaken, dit viel mij op en dit zijn alvast de belangrijkste vragen. Kijk er alvast naar, want als dat iets te maken heeft met een oproeping bijvoorbeeld, dan heeft het geen zin als we daar pas twee dagen van tevoren mee komen. De ervaring leert dat een rechter bij ons pas twee, drie dagen van tevoren aan zo'n dossier toekomt omdat zij veel meer zittingen draaien dan dat wij (gerechtsjuristen) doen. Voor mijn gevoel heb ik in die voorfase dus heel veel verantwoordelijkheid en rust daar best wel veel op mij. De rechter leest mijn voorbereidingen, maar bereidt het ook deels zelf voor en bekijkt zelf natuurlijk ook de processtukken. Tijdens de zitting heeft vanzelfsprekend de rechter de regie en is mijn rol redelijk beperkt. Wat ik wel heel interessant vind tijdens het raadkameren is dat eerst de vraag aan mij wordt gesteld: wat vind jij ervan? Wat denk jij dat goed is in deze zaak? Ik krijg als eerste het woord zodat ik niet met een rechter kan meepraten dat ik het ermee eens of oneens

ben, maar dat ik er ook zelf heel goed over moet nadenken. Als de rechter hetzelfde denkt, dan kan ik in principe weer aan de slag met de uitwerking. Als de rechter het tegenovergestelde denkt, dan moeten we daarover in gesprek. Dan is het aan mij om kritische vragen te stellen, om de rechter ook scherp te houden. De ondersteuning schrijft in principe de hele beschikking of het vonnis. En als ik dat heel goed doe en je werkt samen met een vrij flexibele rechter, dan komt mijn product uiteindelijk bij partijen. Heb je een iets strengere rechter, dan moet er of veel worden aangepast of die schrijft ook overwegingen zelf. Dus eigenlijk komt er heel veel verantwoordelijkheid en heel veel werk bij de ondersteuning terecht.

JF: Bij ons bereidt de ondersteuning alle zaken voor. We maken als voorbereiding voor de zitting een notitie. De rechter bekijkt de zaken zelf ook volledig. Sommige rechters maken naast onze notitie een eigen notitie, wanneer ze een eigen manier hebben waarop ze het opgeschreven willen hebben voor de voorbereiding van de zitting. We zoeken – als dat nodig is – de jurisprudentie uit, daar gaat veel tijd in zitten. Als het een inhoudelijk lastige zaak is, vooral bij financiële zaken of omgangszaken, bespreken we de zaak voor de zitting, waaronder de vragen die ik in mijn notitie heb opgenomen. Na de zitting gaan we raadkameren, dan overleggen we wat de beslissing zal worden. Daar hebben wij als ondersteuning wel een grote stem in. We zijn wel echt aan het overleggen en proberen er ook samen uit te komen. En als dat niet lukt, dan blijf je met elkaar in overleg totdat je het wel met elkaar eens bent over de te nemen beslissing. Dan gaan we het concept schrijven. Bij familie worden alle uitspraken door de ondersteuning geschreven. Soms schrijft een rechter zelf de uitspraak als hij of zij daar ruimte voor heeft en de ondersteuning teveel werk heeft. Wij doen bij familie ook de dagvaardingsboedels. Dat zijn zaken over de financiële gevolgen van het einde van niet met elkaar getrouwde ex-partners of het huwelijksvermogensrecht waarover in de echtscheidingsbeschikking niet is beslist. In die zaken schrijven senior gerechtsjuristen of juridisch adviseurs de uitspraak.

Aan de voorbereiding en de zitting zijn de rechter en de ondersteuning ongeveer evenveel tijd kwijt. Maar het schrijven van de uitspraak kost de ondersteuning veel meer tijd. We hebben nu gelukkig voldoende ondersteuning, waardoor er meer ruimte is om juridisch inhoudelijke kwaliteit te leveren. In het verleden was de werkdruk veel hoger.

Zien jullie verschillen in het soort zaken, bijvoorbeeld of het een enkelvoudige of meervoudige kamer is of hoe complex de zaak is? Verschuift dan de rol van de juridische ondersteuner of is die grosso modo hetzelfde?

CT: Bij meervoudige zaken, de grote complexe zaken bij handel, zit er altijd een juridisch adviseur op, of een heel ervaren senior. Zij schrijven het vonnis, dat wij dan heel goed meelesen en bewerken met wijzigingen bijhouden en opmerkingen. Mensen die dit werk al lang doen, zijn vaak in staat om fantastische vonnissen te schrijven waar relatief weinig aan veranderd hoeft te worden – zeker als er goed geraadkamerd is. Je maakt ook wel eens mee dat er wordt gezegd: we hebben dat wel zo afgesproken in de raadkamer, maar ik loop er toch in vast, ik krijg dat niet op papier. Dan komen we weer bij elkaar of wisselen er via e-mail over van gedachten. En dan zijn er ook beginnende mensen, die nog

moeten leren om vonnissen te schrijven, op hun vonnissen hebben we dan weer meer commentaar, maar dat past ook bij het leerproces.

Een ander verschil: bij een heel zittingsgerichte sector zoals bij familie heeft de rechter veel zaken na elkaar op een zittingsdag. Bij handel/kanton werkt dat anders. Ik heb meestal maar een of twee zaken op een zittingsdag. Bij ons maakt de ondersteuning geen nota's of instructies. Zowel de ondersteuner als ik lezen het dossier, en we lopen even bij elkaar binnen voor overleg. Maar ik krijg van tevoren zelden of nooit informatie aangeleverd, tenzij het echt heel specialistisch werk is, bijvoorbeeld een intellectuele-eigendomszaak. Dan is het wel heel fijn dat de gerechtsjurist met wie ik dat doe, even de meest recente jurisprudentie of nog wat literatuur erbij zoekt, zodat je wat steviger die zitting ingaat. Maar bij ons is dat heel informeel geregeld. We hebben het er wel over gehad of we met instructies zouden moeten werken. Maar ik vind het een beetje zonde van de tijd, want bij handel/kanton wordt veel geschikt, bijna 50 procent, en als je daar als ondersteuning dan tevoren heel veel tijd aan hebt besteed, dan is dat niet erg efficiënt. Bij een zittingsgerichte sector kan ik mij goed voorstellen dat instructies vooraf heel fijn zijn.

DM: Het is bij ons ook wel heel erg persoonsafhankelijk: wie bereidt de dossiers voor en welke rechter behandelt de zaak? Ik merk aan mezelf dat ik nog heel uitgebreid ben in mijn voorbereidingen. Wat zijn de verzoeken? Wat stelt de man of de vrouw? Welke producties liggen daaronder? Je hebt ook griffiers die in hun voorbereidingsformulier verwijzen naar de binder: zie op pagina x van het verzoekschrift, en dan moet de rechter dat er zelf bij pakken. We hebben rechters die kijken eerst naar de processtukken en dan pas naar de voorbereidingen. Andere rechters kijken eerst naar de voorbereiding: wat vindt de griffier ervan? Sommige rechters kijken voor de vorm naar de voorbereiding, maar bereiden de zaak liever zelf voor, omdat dat voor hen beter werkt. Dus er is niet echt één lijn bij ons wat het beste werkt en wat niet.

JF: Wij hebben intern gesproken over de voorbereiding van de zitting en de vorm waarin je dat doet. Zo zou je alvast een conceptuitspraak kunnen maken: de beschikking al zover invullen als je kunt en daar dan opmerkingen of vragen bij plaatsen. En we hebben formulieren gemaakt ter voorbereiding van de zitting. Maar wij hebben nu afgesproken dat die voorbereiding alleen voor de ondersteuning zelf is. Want de ene rechter kijkt er wel naar, de ander niet. Om een zaak goed voor te bereiden helpt het mij zelf om dingen op papier te zetten, want dan zie ik beter waar de lastige punten zitten in het dossier en kan ik op zitting checken of alle verzoeken en mijn bij de voorbereiding opgekomen vragen zijn besproken.

Zo te horen hangt het ook heel erg van de individuele rechter af wat precies de rol is van de ondersteuner. Klopt dat beeld?

DM: Ja, en ik denk dat we daar met z'n allen ook nog naar aan het zoeken zijn, ook omdat de taken een beetje verschuiven. Wat hoort nog bij de administratie, wat bij de ondersteuning en wat bij de rechter? De binder bijvoorbeeld is bij ons nog relatief nieuw, maar dat betekent wel dat dat handelingen zijn

die je moet verrichten die tijd kosten, tijd die je vervolgens niet in je juridische analyse kunt stoppen. Dus op een gegeven moment moet je een keuze maken: waar ga je tijd in stoppen?

CT: Het gaat ook om de behoefte van de rechter. Want als ik voor mezelf spreek, ik hoef niet een overzicht te hebben van de stukken die in het dossier zitten, dat zie ik zelf wel. Ik vind het wel fijn als ik een opmerking krijg als: let even hier- en daarop. Maar eigenlijk wil ik helemaal niet een instructie van tevoren want ik wil dat dossier met een open mind lezen. Ik ben toch een beetje bang dat als ik begin met het lezen van een instructie, dat ik dan met oogkleppen op dat dossier inga. Terwijl ik het juist fijn vind wanneer ik een dossier 'open' lees en dan met de griffier erover praat. En dan komt dat gesprek wel op: dit viel me op, en heb je dat wel gezien?

Welke rol heeft de ondersteuning tijdens de zitting? Kan een juridisch ondersteuner tijdens de zitting bijvoorbeeld aangeven dat iets nog niet is besproken?

JF: Ja, bij ons ook wel. Dat is wel afhankelijk van de rechter, de ene rechter accepteert dat iets makkelijker dan de ander. Omdat ik een ervaren ondersteuner ben wordt dat wel geaccepteerd. Ik vraag dan eerst aan de rechter: mag ik even wat vragen? Of ik fluister mijn vraag of opmerking naar de rechter. En aan het einde van de zitting vragen de meeste rechters of de griffier nog vragen heeft. Dat vind ik meestal wel lastig. Ik kan wel denken: ik wil hier of daar nog wel wat meer duidelijkheid over. Maar soms heeft de rechter in zijn of haar hoofd: dat is onvoldoende weersproken, dat staat dus vast, dus daar wil ik helemaal niks meer over horen.

CT: Ik vind het zelf niet prettig als een griffier vragen gaat stellen tijdens een zitting, ik heb dan liever dat ik een vraag op een briefje toegeschoven krijg. Ik kan dan zeggen: we moeten even schorsen want ik wil overleggen met de griffier. Ik vind het namelijk wel heel fijn wanneer een griffier meedenkt. Maar zoals Jennifer net zei, ik volg een bepaalde strategie, ik heb een bepaald regiemodel in m'n hoofd, en als dan *out of the blue* iets wordt opgeworpen dat daar niet bij past dan is dat vervelend. Om rechter te worden volg je een lange opleiding, ook heel erg gericht op zittingsvaardigheden. Ik vind daarom dat we de rollen scherp uit elkaar moeten houden.

DM: Ik vind dat je tijdens de zitting je rol moet kennen en die is ondergeschikt, zeker als partijen in de zaal zitten. En inderdaad, als de vraag wordt gesteld: ik kijk even naar de griffier, heeft hij nog vragen?, dan voel ik me niet geroepen om rechtstreeks te communiceren met partijen of inderdaad me te bemoeien met de strategie. Dan vat ik die vraag op als: heb ik alle verzoeken gehad, heb ik niks over het hoofd gezien? En als je je goed hebt voorbereid – en de rechter heeft dat ook gedaan – dan heb je een lijstje met wat te behandelen, dat kun je afvinken en dan heb je dat heel makkelijk gecontroleerd. Het fijnste is wanneer er een beetje extra tijd is, bijvoorbeeld omdat er een zaak tussenuit is gevallen, dat de rechter elke zaak twee of vijf minuutjes onderbreekt en dan vraagt of we alles hebben behandeld, of we op hetzelfde spoor zitten en wat ik ervan denk. Op zo'n moment kan ik mijn vragen voorleggen. Verder houd ik me erbuiten.

CT: Dat neemt niet weg dat de rol achter de schermen heel groot is. Ik vind het ook heel fijn om in lastige zaken, die soms uren kunnen duren, tijdens een schorsing even met de griffier te overleggen, als ik bijvoorbeeld twijfel of ik iets wel goed zie. Dat is ontzettend waardevol.

Als je over langere tijd kijkt, zie je dan verandering in de rol van juridische ondersteuners?

CT: Ik zie in het team waarin ik werk niet echt veel verschil. Bij de rechtbank Leeuwarden stimuleerden we al een grote vorm van delegatie, en dat is nu nog steeds zo. De ondersteuning is vooral heel veel groter geworden. De zaken worden ook complexer en het is moeilijk om aan nieuwe rechters te komen. Als je een goede ondersteuning hebt, dan kun je ook toe met minder rechters. Maar in de rol zie ik eigenlijk helemaal geen verschil. Het niveau van de begeleiding wordt wel steeds beter, want er zijn leergangen die ze kunnen volgen en er zijn vaste opleiders voor beginnende ondersteuners. Het is niet meer zoals in mijn tijd van: hier heb je een dossier, succes en je redt je maar, en de rechter gaat met het rode pennetje vervolgens dat vonnis zo'n beetje helemaal herschrijven. Met name op onderwijskundig gebied zie ik een enorme professionalisering waar ook SSR heel veel voor heeft gedaan.

DM: Ik heb wel gehoord dat vroeger veel mensen bij ons van de administratie konden doorgroeien naar juridische ondersteuning. Als er nu vacatures worden geplaatst, dan wordt hbo- of wo-denkniveau gevraagd. Die doorgroei vanuit de administratie is er niet meer. Dus het niveau lijkt wel een stuk omhoog gegaan.

JF: Toen ik bij de rechtbank begon werd er nog veel geschreven door rechters zelf, vooral de zaken over huwelijksvermogensrecht schreven ze zelf. Dat heeft de ondersteuning overgenomen en dat is wel een grote verandering. Ook wordt er door rechters in de voorbereiding steeds meer aan de juridische ondersteuning overgelaten, door de werkdruk. Vroeger schreef je alleen kort op wat er was verzocht en dat was het. Maar nu is dat veel inhoudelijker. We wijzen de rechters op jurisprudentie en de relevante wetsartikelen en doen soms al een voorstel over de te nemen beslissing, vooral over rechtsmacht en toepasselijk recht als de zaak een internationaal karakter heeft.

Een discussie die speelt, is die over professionele standaarden in de rechtspraak en of die er ook voor de gerechtsjuristen zouden moeten zijn. Richt je die op de functie of op het proces?

JF: Die professionele standaarden zijn al in de maak. Ik heb er laatst een gesprek over gehad met de Visitatiecommissie. In dat gesprek werd ook de vraag gesteld waarom er naast de professionele standaarden voor de rechters nog apart standaarden voor juridische medewerkers zouden moeten komen. Omdat wij als juridisch medewerkers dat heel belangrijk vinden. De professionele standaarden van de rechters zien met name op de functie van rechter. Wij hebben ook belang bij professionele standaarden, waarin landelijk is afgestemd hoeveel zaken jij als ondersteuning per jaar kunt doen op basis van fulltime dienstverband, welke opleidingsvereisten gelden, hoeveel uren je minimaal moet werken in een bepaalde functie. Een ander doel is de verdeling van taken: wat doet een senior, een junior, een gerechtsjurist. Iedere rechtbank heeft nu z'n eigen verdeling. Bij ons worden bijvoorbeeld

zaken over ondertoezichtstelling en uithuisplaatsingen door junior gerechtsjuristen gedaan, bij veel andere rechtbanken doen gerechtsjuristen dat. Ik vind het een hele goede zaak als daar één lijn in komt bij alle rechtbanken. Ook omdat dan iedereen in dezelfde schaal is ingedeeld. Zodat mensen na hun opleiding bij de ene rechtbank niet met al hun kennis vertrekken naar een andere rechtbank omdat ze daar in een hogere schaal terecht kunnen komen, terwijl we allemaal dezelfde werkgever hebben. Het lastige is wel dat er dan voor de administratie ook weer apart professionele standaarden zouden moeten worden gemaakt, hoe ver ga je hierin?

Wat is volgens jullie nog meer belangrijk voor de toekomst van juridisch ondersteuners?

CT: De vraag in hoeverre juridische ondersteuners kunnen doorgroeien naar het rechterschap, naar de rio-opleiding. Daar wordt best verschillend over gedacht, weet ik. Ik vind zelf dat dat heel erg gefaciliteerd moet worden, want we halen allerlei mensen van buiten, die we moeten kneden in het vak, terwijl in de rechtbanken ontzettend veel potentieel rondloopt om te zijner tijd rechter te worden. Ik vind dat dat enorm gestimuleerd moet worden, voor de mensen die het echt in zich hebben.

JF: Omdat ik na mijn studie gelijk bij de Rechtspraak ben gaan werken, kan ik geen rechter worden – als ik daar al geschikt voor zou zijn. Om rechter te kunnen worden, moet ik eerst twee jaar ‘naar buiten’. Ik vind mijn werk bij de rechtbank heel leuk. Als ik qua functie verder wil komen, word ik gedwongen om ergens anders te gaan werken. Misschien vind ik het dan ‘elders’ wel hartstikke leuk en blijf ik weg. Dan is de goede kracht als ondersteuning weg en de kans op een goede rechter ook.

CT: Als jij als teamvoorzitter of als rechter een ondersteuner ziet die zelfstandig hartstikke goede concepten schrijft, en je maakt die persoon mee in teamoverleggen en elders, en ziet daar een rechter in, dan moeten we wat mij betreft die persoon heel ruimhartig stimuleren de rio-opleiding te gaan doen, ook als ze nog niet die twee jaar buitenervaring hebben, maak daar dan een traject van.

Het belang van onderzoek naar de betrokkenheid en invloed van juridische ondersteuning

Nina Holvast

Toen ik ruim tien geleden startte met een promotieonderzoek naar de rol van juridisch medewerkers in de rechtspraak was een reactie die ik meerdere keren kreeg vanuit de rechtspraak: ‘Een heel onderzoek naar juridisch medewerkers, is dat niet wat overdreven?’ Er leek veelal te worden uitgegaan van een zekere fictie van de rechter als geïsoleerde actor die beslissing neemt zonder invloed van externe (f)actoren. Juridisch ondersteuners zijn dan ook lange tijd een voor het publiek grotendeels onzichtbare actor geweest.

Inmiddels is er veel veranderd. Juridisch ondersteuners zijn een stuk zichtbaarder geworden. Intern, maar ook buiten de rechtspraak weten steeds meer mensen wat de positie van juridisch ondersteuner (of ook wel *griffier*) binnen de rechtspraak inhoudt en dat zij veel meer doen dan alleen aantekeningen maken op zitting. Er is ook blijvende wetenschappelijke aandacht voor de ondersteuner. Zo is Giel Stoepker momenteel met een promotietraject bezig waarin hij zich richt op juridische ondersteuning (zie in dit kader ook zijn bijdrage aan dit nummer). Daarnaast is binnen de rechtspraak het proces in gang gezet om professionele standaarden te creëren voor juridische ondersteuning.¹ Het voorgaande onderschrijft het idee dat juridisch ondersteuners belangrijke professionals zijn. Dat rechtvaardigt onderzoek naar en regulering van de positie. Hiermee wordt bovendien onderkend dat rechterlijke besluitvorming ook een sociaal proces is waarin meerdere betrokkenen een rol hebben.

In deze bijdrage wil ik een lans breken voor het (blijven) verrichten van (empirisch) onderzoek naar juridisch ondersteuners. Ik ga eerst in op enkele inzichten die empirisch onderzoek reeds heeft gebracht en nog kan brengen. Daarna bespreek ik hoe deze inzichten relevant kunnen zijn voor de rechtspraak. Ik focus hier op empirisch onderzoek, maar ik benoem graag dat rechtstheoretisch en rechtsfilosofisch onderzoek eveneens van belang is.

---

¹ Zie hierover ook Holvast & Stoepker 2022.

Empirische inzichten aangaande juridisch ondersteuners

De betrokkenheid van juridisch medewerkers in de rechterlijke besluitvorming

Voor personen werkzaam in de rechtspraak lijkt het misschien overbodig om in kaart te brengen op welke manier juridisch medewerkers betrokken zijn in de besluitvorming, want dat weten ze toch wel. Dat is echter niet het geval voor buitenstaanders voor wie bepaalde praktijken allerminst vanzelfsprekend zijn. Een inkijkje in de gang van zaken op de gerechten kan voor hen daarom heel inzichtelijk zijn. Het maakt de werkwijze van de rechtspraak transparanter en stelt de maatschappij in staat mee te discussiëren over de wijze waarop de rechtspraak is georganiseerd en de rol die juridisch ondersteuners in het rechterlijk besluitvormingsproces (kunnen) hebben.

Bovendien denken betrokkenen binnen de rechtspraak misschien te weten hoe het er op de gerechten aan toegaat, maar dat betreft vooral hun eigen werkwijze. Mijn proefschrift liet echter zien dat die werkwijzen behoorlijk kunnen verschillen tussen rechters en tussen juridisch medewerkers.² Ook waren er uiteenlopende visies op de rol die juridisch medewerkers zouden moeten spelen. Onderzoek kan daarom ook voor mensen binnen de rechtspraak een vollediger beeld van de werkelijkheid schetsen.

Mijn proefschrift biedt inzicht in de betrokkenheid van juridisch ondersteuners op de rechtbank, maar over de ondersteuning bij andere gerechten is minder bekend. Met name onderzoek naar de hogere bestuursrechters en de Hoge Raad zou waardevol kunnen zijn, omdat juridische ondersteuning daar organisatorisch behoorlijk anders is ingevuld dan bij rechtbanken en gerechtshoven.³ Ook is er bij die gerechten, gezien de aard van het werk, wellicht sprake van behoefte aan een andere vorm van ondersteuning.

Invloed van juridisch medewerkers op de rechtspraak

Empirisch onderzoek kan niet alleen de betrokkenheid van juridisch medewerkers inzichtelijk maken. Een logische vervolgvraag is welke invloed juridisch ondersteuners hebben op de rechterlijke besluitvorming. Dat kan zowel gaan om invloed op het proces als op de uitkomst. Wat het proces betreft is namelijk te verwachten dat juridisch ondersteuners, door het ondersteunen van de rechter, haar ontlasten en daarmee de efficiency van het proces vergroten. Door kritische kanttekeningen te plaatsen of als sparringpartner te fungeren kunnen juridisch ondersteuners ook de kwaliteit van de besluitvorming verbeteren. Wat de uitkomst betreft is te verwachten dat als juridisch ondersteuners inhoudelijk betrokken zijn – en bijvoorbeeld bepaalde suggesties doen over de uitkomst van een zaak of in een voorbereidingsdocument bepaalde aspecten van het dossier uitlichten – dit ook invloed heeft op de rechterlijke beslissing die uiteindelijk wordt genomen.

---

² Holvast 2017.

³ Zie over het Wetenschappelijk Bureau van de Hoge Raad bijvoorbeeld de masterscriptie van Nuijten 2020.

Dat juridisch medewerkers invloed kunnen hebben op rechterlijke beslissingen is echter een gevoelig onderwerp, omdat de rechter wettelijk is aangewezen om de beslissing te nemen. Dat zou kunnen verklaren waarom er relatief veel onderzoek is gedaan naar de invloed van juridische ondersteuning op de uitkomst van rechtelijke besluitvorming, terwijl onderzoek naar de invloed op het proces vrijwel afwezig is. Veel van het eerstgenoemde onderzoek is uitgevoerd in de Verenigde Staten, en laat zien dat er een zekere invloed bestaat van de politieke oriëntatie van *law clerks* op de uitkomst van een zaak.⁴ Dit onderzoek is echter allerminst zonder meer te generaliseren naar de Nederlandse situatie. Daarom voerden Peter Mascini en ik onderzoek uit naar de invloed van juridisch ondersteuners op de rechterlijke beslissing in de Nederlandse context.⁵ Hieruit komt naar voren dat er ook in Nederland sprake is van invloed. Dit blijkt zowel uit wat rechters hierover rapporteren als uit een uitgevoerd experiment (rechters werden verschillende versies van een voorbereidingsformulier voorgelegd, naast de casus zelf, en vervolgens werd hen gevraagd welke beslissing ze zouden nemen).⁶

Voorgaand onderzoek was echter slechts een eerste empirische studie, die bovendien specifiek focuste op bestuursrechters. Om meer inzicht te krijgen in de invloed op de rechterlijke beslissing is aanvullend onderzoek nodig, waarbij het onder andere interessant is hoe de invloed mogelijk varieert tussen verschillende rechtsgebieden. Maar meer nog dan studies naar invloed op de uitkomst zou het interessant zijn om onderzoek uit te voeren naar de invloed van juridisch ondersteuners op het proces. Al is daar natuurlijk ook een zekere samenhang tussen. Bijvoorbeeld op welke wijze, en in welke mate, juridisch ondersteuners een bijdrage leveren aan de efficiency en kwaliteit van het besluitvormingsproces.

Verschillende modellen van juridische ondersteuning en de effecten daarvan

Door systematisch in beeld te brengen wat de betrokkenheid en invloed van juridisch medewerkers is, kan dit ook worden vergeleken met andere rechtssystemen. Empirisch onderzoek in het buitenland laat zien dat de betrokkenheid van juridisch ondersteuners op punten (heel) anders is dan in Nederland.⁷ Ook wordt verschillend aangekeken tegen wat een wenselijke betrokkenheid is en waar de gevoeligheden liggen. In de Supreme Court in de Verenigde Staten hebben *law clerks* bijvoorbeeld een aanzienlijke rol in het schrijven van uitspraken, maar ze zijn niet in raadkamer aanwezig. In het Verenigd Koninkrijk is daarentegen juist het schrijven van uitspraken door *judicial assistants* een taboe.

Sanders maakt op basis van een survey onder lidstaten van de Raad van Europa een onderscheid tussen drie typen juridische ondersteuning, namelijk *scribes*, *interns* en *seconded judges*. Ze onderscheidt

---

⁴ Zie voor een al enigszins gedateerd overzicht van de literatuur Ward 2017.

⁵ Holvast & Mascini 2020.

⁶ Door hier onderzoek naar te doen suggereren we overigens niet dat dergelijke invloed per se verkeerd is. Dat is een andere discussie, zie daarover meer in de paragraaf 'Relevantie van empirisch onderzoek voor de rechtspraak'.

⁷ Zie bijvoorbeeld het themanummer van het *International Journal for Court Administration*, 2020/3. Zie ook Holvast 2016.

tevens drie wijzen waarop de ondersteuning is georganiseerd (*cabinet, pool of panel*).⁸ Achter elk van de modellen gaan verschillende gedachten schuil en elk model brengt voordelen en risico's met zich mee.

Rechtsvergelijkend onderzoek kan in het bijzonder aan het licht brengen hoe de uiteenlopende organisatievormen functioneren in de praktijk en wat voor gevolgen dit heeft voor de rechtspraak. Een voorbeeld van een onderzoek dat relevant is over jurisdicties heen is dat van Mascini en mijzelf naar de vraag of ervaren juridisch ondersteuners met meer zelfvertrouwen uitspraken schrijven dan minder ervaren ondersteuners.⁹ Posner stelde namelijk dat het gebrek aan zelfvertrouwen van de onervaren law clerks in de Verenigde Staten zou leiden tot uitspraken met minder rechtsvormende potentie.¹⁰ Kennis over de invloed van ervaring kan daarom bijdragen aan de discussie over de voor en tegens van een Amerikaans model versus modellen uit andere jurisdicties, in dit geval specifiek Nederland. Dergelijke onderzoeken kunnen de discussie over de verschillende ondersteuningsmodellen voeden en bevorderen. Hoewel er internationaal gezien in toenemende mate onderzoek wordt gedaan naar juridische ondersteuning,¹¹ staat meer systematisch vergelijkend onderzoek nog in de kinderschoenen.

Relevantie van empirisch onderzoek voor de rechtspraak

Leuk en aardig die academische inzichten, maar wat heeft de rechtspraak daaraan, zult u wellicht denken. Empirische bevindingen kunnen echter op verschillende manieren relevant zijn voor de rechtspraak.

Allereerst kunnen empirische bevindingen helpen bij het doorbreken van bepaalde – niet per se realistische – denkbeelden over rechterlijke besluitvorming en de betrokkenheid van juridisch ondersteuners daarin. Onderzoek kan bijdragen aan een *evidenced based* begrip van de betrokkenheid en invloed van juridisch medewerkers. Dit begrip kan belangrijke input en aanleiding zijn voor een debat over welke rol juridisch ondersteuners kunnen – en zouden moeten – spelen (en waar ze eventueel hun rol te buiten gaan).

In het verlengde daarvan kunnen uitkomsten van empirisch onderzoek helpen bij het inrichten van het besluitvormingsproces en de rol van de ondersteuner daarin, zodat dit ook in de praktijk gaat zoals gewenst. Daarbij kunnen procesmatige verbeteringen worden doorgevoerd om ervoor te zorgen dat de producten van juridisch ondersteuners optimaal worden benut. In bepaalde (complexe of technische) zaken kan bijvoorbeeld wellicht een uitgebreide voorbereiding door een juridisch ondersteuner nuttig zijn en in andere (meer *straight forward*) zaken kan wellicht worden volstaan met een beperkte voorbereiding. Verder kunnen processuele waarborgen worden uitgedacht om te

---

⁸ Sanders 2020.

⁹ Mascini & Holvast 2023.

¹⁰ Posner 1985 & 2006.

¹¹ Zie in dit kader ook Sommerlad e.a. 2022.

zorgen dat de besluitvorming in de kern bij de rechter blijft. Denk aan het maken van afspraken over het schijven van conceptuitspraken en de vraag of rechters dat ook zelf moeten blijven doen. Ook kunnen nadere institutionele waarborgen worden overwogen, bijvoorbeeld, om de onpartijdigheid van juridisch medewerkers te waarborgen. De mogelijkheid bieden om juridisch ondersteuners te kunnen wraken is daar een voorbeeld van.

Tot slot kan met name rechtsvergelijkend empirisch onderzoek ook inzichten aanreiken die kunnen helpen bij het maken van meer fundamentele afwegingen over het bestaande ondersteuningsmodel. Bijvoorbeeld wat betreft de duur van een positie als juridisch ondersteuner, de mate van voorkennis en ervaring die wenselijk is, en de voor- en nadelen van een pool van ondersteuners versus een systeem waarin ondersteuners gelinkt zijn aan een bepaalde rechter of kamer. Een *opinion* (no. 22) van de Consultative Council of European Judges doet hier een aantal voorzetten voor en suggereert bijvoorbeeld dat juridisch ondersteuners niet te lang in dezelfde rol werkzaam zouden moeten blijven.¹²

Er is naar mijn idee dus nog veel te winnen met onderzoek op dit terrein. Sommige onderzoeksthema's zijn daarbij relevanter voor de rechtspraak dan andere. Daarom is een goede dialoog tussen de rechtspraak en de wetenschap belangrijk om te zorgen dat onderzoek niet alleen wetenschappelijk interessante, maar ook voor de praktijk relevante bevindingen oplevert.

Literatuurlijst

Holvast 2016

N.L. Holvast, *The power of the judicial assistant/law clerk: Looking behind the scenes at courts in the United States, England and Wales and the Netherlands*, *International Journal for Court Administration* 2016/2.

Holvast 2017

N.L. Holvast, *In the Shadow of the judge: the involvement of judicial assistants in Dutch district courts*, Den Haag: Eleven International publishing 2017.

Holvast & Mascini 2020

N.L. Holvast & P. Mascini, 'Is the judge or the clerk making the decision? Measuring the influence of judicial assistants via an experimental survey among Dutch district court judges', *International Journal for Court Administration* 2020/3.

Holvast & Stoeper 2022

N.L. Holvast & G. Stoeper, 'Professionele standaarden voor juridisch medewerkers: een belangrijke stap in het professionaliseren van de rechtspraak', *Nederlands Juristenblad*, 2022/7, p. 480-486.

---

¹² CCJE Opinion No. 22, The role of Judicial Assistants, 2019.

Mascini & Holvast 2023

P. Mascini & N.L. Holvast, 'Does delegation of drafting duties to law clerks result in judgments that show lack of confidence in terms of writing style? A stylometric analysis', *Journal of Law and Courts* 2023.

Nuijten 2020

D.R. Nuijten, *De weging van professionaliteit en prestatie Kwalitatief onderzoek naar de omgang van professionals met bedrijfsmatige sturing bij de uitvoering van hun professie bij het wetenschappelijk bureau van de Hoge Raad der Nederlanden* (masterscriptie), Utrecht: Universiteit Utrecht 2020.

Posner 1985

R.A. Posner, *The Federal Courts: Crisis and Reform*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1985.

Posner 2006

R.A. Posner, 'The Courthouse Mice', *The New Republic*, June 5–June 12 2006.

Sanders 2020

A. Sanders, 'Judicial assistants in Europe: A comparative analysis', *International Journal for Court Administration* 2020/3.

Sommerlad e.a. 2022

H. Sommerlad, J. Hersant, N. Holvast, L. Verzelloni, S. Gustaffson, R. Sandefur & T. Clarke, 'Paralegals and the Casualisation of Legal Labour Markets', in: R.L. Abel & H. Sommerlad, with O. Hammerslev & U. Schultz (eds.), *Lawyers in 21st Century Societies: Comparative Theories*, Oxford: Hart Publishing 2022.

Ward 2017

A. Ward, 'Law Clerks', in: L. Epstein & S.A. Lindquist (eds.), *The Oxford Handbook of U.S. Judicial Behavior*, Oxford: Oxford University Press 2017, p. 100-125.

Eerder verschenen

- 2023, nr. 1 Vertrouwen in de rechtspraak
- 2022, nr. 3 Rechtspraak in beweging
- 2022, nr. 2 De rechter en de deskundige: hoe verhouden zij zich tot elkaar?
- 2022, nr. 1 Hoe politiek is de rechter?